Республиканская библиотека им. А. С. Пушкина

Бүгү чурттарның пролетарийлери, каттыжыңар!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунун, Тыва АССР-ниң Дээди Совединин болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

№ 17 (14217) ◆ 1990 чыл, январь 20, суббота ◆ 1925 чылда үндезилеттинген ◆ Өртээ 3 кап.

АЖЫЛ-ХЕРЕКТИҢ ЭНЕРГИЯЗЫН ЭДЕ ТУРГУСТУНУУШКУНГА БЭЭР

М. С. ГОРБАЧЕВТУҢ эге чугаазы

Ажылчыннарның, тараачыннарның болгаш инженер-техниктиг ажылдакчыларның төлөөлекчилериниң Бүгү-эвилел чөвүлел хуралы январь 18 те Москвага ажыттынганы дыңнаткан бис.

Чөвүлел хуралды СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары, СССР-ниң Дээди Совединин Даргазы М. С. Горбачев эге чугаа-биле ажыткан.

Эргим эштер! Ажылчын ажылының, тараачыннарның, инженер-техниктиг ажылдакчыларның төлөөлекчилериниң Бүгү-эвилел чөвүлел хуралын ажыдып тура, чүгүн-даа мурнунда, партия Төс Комитединиң шиитпирин өзугаар эрттирип турдар бо ужуражышкынга силерге байыр чедирбишаан, силериниң өмүнээнгерден бистиң чуртувустуң ажылчы коннарынга байыр чедирер бодап тур мен.

Ооң төлөөлелгелиг байдалын барымдаалаан база оны эрттирип турар үени болгаш эде тургустунуушкуннуң, бистиң ниитилеливисти чаартырының бөгүн шиитпирлеп турар сорулгаларын барымдаалааш, амгы чөвүлел хуралды улуг ужур-дузалыг деп көрүп турар бис.

Чугула айтыыглар талазы-биле силериниң саналдарыңарны, силериниң бодалдарыңарны дыннаар бодап турар бис. Эде тургустунуушкун берге, бодунуң хөгжүлдезиниң шиитпирлиг үе-чадазыынче кірген деп чугаалап боор мен. Митиннилер, олар ам-даа бар харын — соовуста арткан, эде тургустунуушкун политиказынга, ооң кол сорулгаларынга хамаарышкан дискуссиялар соовуста арткай. Бо политиканы амыдыралга боттандырарының коңгуг чугула үе-чадазында келген бис.

Эде тургустунуушкун бистиң кайгамчык улуг чуртуувуста ниитилелдиң бүгү кижилерин, амыдыралдың бүгү талаларын хаара тутпуштаан, улам калбарып база ханылап турар. Ынчангаш чугаа болза, ол чокта ниитилелди чаартыры болдунмас, турумчуп хөгжүүрүнүң, организастаарының чаа шыпарынче ооң үнери болдунмас шак ындыг ханы, үндезининг чаартылгаларның дугайында боон турар болганда, бо чорудуушкун чидиг болбас арга чок. Ону силериниң шуптуңар эскерип турар силер, бис-даа шуптуу эскерип турар бис. Бистер эрги болгаш чаа үүлдериниң, янзы-бүрү турушларының, бодалдарының, ооңбиле кады эрге-ажыктарның шиитпирлиг үскүлежишкиннериниң киржикчилери боон турар бис. Кижилер амгы үениң байдалын билип алырын, ооң перспективазын билип алырын, бистиң шуптувустуң даартагы хүнден чүү манап турарывысны билип алырын күзеп турарлар.

Эде тургустунуушкунну шилип алырынга, ооң угланыышкынынга частырыгны кылбаан ирги бис бе деп айтырыг салдынып турар. Ооң биле кады эки талаже өскерилгеи кажан туруштуг байдалдыг апаарын база кажан эки түңнелдерни берип эгелээрин бүгү кижилер билип алыксап турар. Бо бүгү үүлдер черле ындыг. Амыдыралчы айтыырлардыр, чүге дизе бистиң кижилеривис чүгле бодунуң хууда салым-чолун эвес, харын күш-ажылчы коллективтиң, республиканың, улустуң, ниити чурттуң салым-чолун сонуургап турар болгай.

Маңаа хөлбаштыр, бөгүнгү чугаалажып көрүүшкүнүңү ажыдып тура, чүү чугаалаксап турар мен? Илеткел кылбас, а үе-шактың хөй кезиин силерге бөөр деп шиитпирлээн бис, чүге дизе силер сөөлгү үеде эвээш илеткелдерни болгаш саналдарны дыңнаан болгай силер. Ынчангаш силериниң Кремльдиң Улуг ордузунуң залынга эккелген чугааларыңардан, бодалдарыңардан эгелезе шын болур боор деп идеген тур мен.

Бо чөвүлел хуралды ажыдып тура, бодумнуң эге чугаамга чугаалаар дээн чүвем ындыг.

Кымнарның-даа бодалдары, субъективтиг күзелдери, чүткүлдери, амбициязы эвес, а амыдыралдың боду үндезин эде тургустунуушкуннуң идеяларына черивип келгенин чүүн-даа мурунда база катап демдеглеп каайн. Ол биске эргежок чугула. Бис канчаар чурттап келгенивис ышкаш, моон соңгаар ынчаар чурттап шыдавас бис. Эде тургустунуушкун биске тынар агаар ышкаш чугула херек. Бистиң социалистиг тургузуувустуң аргаларын ажыдарынга ол херек. Совет эрге-чагырганың чылдарында бистиң чыып алганывыс кайгамчык улуг капиталды ажыглаарынга ол херек. Бистиң ниитилеливистиң эртемтехниктиг база бүгү интеллектуалдыг күчүзүн ынча деп турарым ол. Амгы болгаш келир үедеги салгалдарның төлептиг амыдыраптурттаарын хандырар дээш хүн бүрүде улам билдилиг камнап ажыглаар кайгамчык улуг курлавырлар дугайын чугаалап тур мен. Бис социал харылзаалар тургузуушкунунуң улуг [illegible] алган бис, бистиң тургузуувусту, улусчу тургузутну чаа билиишкинче үндүрер дээш оларны база-ла угаансарыылдыг көөр болгаш ажыглаар ужурлуг бис. Адак сөөлүнде кол үүлдүң дугайын чугаалаксаан ийик мен. Эде тургустунуушкун политиказының үнер дезу — кижи дугайында сагыш-салыышкын. Бис чогум-на харын эде тургустунуушкун политиказының төвүнге кижини, ооң амыдыралын болгаш сагыш човаашкыннарын, эрге-ажыктарын болгаш чүткүлдерин, чаа салгалдарның келир үеге бүзүрелдиг чоруун тургускан бис. Бистиң бүгү экономикавысты, политиктиг чорудуушкуннарывысты, сагышсеткил талазы-биле хөгжүлдевисти чогум-на харын бо талаже өөлдирип, углапшиглээр, бүдүрүлгениң чепсек-херекселдеринден. Советтерниң ажылындан, чуртту эргелеп башкарындан кижилерни хоорап, чарганың түңнелинде тургустунган байдалдан оларны үндүрери — айтыырлардың айтырыы боон турар. Бо дээрге төөгүлүг хемчээлдиг сорулга болбайн аан. Биргээр чугаалаарга, бис социалистиг шилип алыышкынды ойталавайн турар бис — ниитилелди чаартырын дамчыштыр социалистиг тургузуңун гуманныг характерин ажыдарын күзеп турар бис. Гуманныг, демократтыг ниитилелче кирерин күзеп турар бис. Чайгылыш чок экономикалыг, эртем болгаш культуразының деңнели бедик амыдырал байдалдары нижиге төлептиг ниитилелге келирин күзеп турар бис.

Эде тургустунуушкуннуң формулазы болгаш кол утказы ол ышкажыл. Бистиң чүткүп бар чоруурвус ниитилел ында, кижиниң эргезин быжыы-биле база идегелдиг камгалаар, мээң чугаалааным ышкаш төлептиг амыдыралга бүгү байдалдарны тургускан турар ужурлуг.

Амгы беш чылдың эрткен дөрт чылы күрүненің болгаш чүрттүң салым-чолун чүгле чоокку келир үеде эвес, харын он чылдар буруңгаар тодарадып турар улуг ажылдар, дилээшкиннер-биле, берге, чугула шиитпирлерни хүлээп алыры-биле долдунган. Ол чылдар экономиктиг, политиктиг, социал болгаш ниитилелдиң сагыш-сеткил талаларында баштайгы чаартылгалар-биле долдунган. Кажангызында дег, баштайгы базымнар эң берге базымнар болур. Ол чылдар хөй-хөй бодалдарны, сагышчоваашкыннарны, чөптүг сагыш човаашкыннарны болдурган, чүге дизе чугаа болза, бистиң амгы болгаш даартагы салым-чолувустуң дугайында боон турар.

Эде тургустунуушкунуң ачызында — чуртка демократияның болгаш ажыкчарлыг чоруктуң байдалы бадыткаттынып турарын бөгүн чугаалап болур бис. Ажылчын аңгының, тараачыннарның, интеллигенцияның үнү улам тодаргай болгаш күштүг-биле дыңналып турар апарган. Силер маңаа хамаарыштыр демократияның дугайында-даа, ажыкчарлыг чоруктуң дугайындаа, бодунар ролюңар дугайында-даа база бо чорудулгаларның канчаар болуп турарының дугайында-даа чугаалаар боор силер деп бодай-дыр мен. Чугаалаар чүве силерде бар боор деп бодай-дыр мен, ыңдыг информацияның маңаа, партия Төп Комитединге кирип кээринге сонуургалдыг бис.

Бо дээрге бөдүүн эвес чорудулга, ынчалза-даа ол биске херек, эштер. Ынчангаш бис ону камгалаар ужурлуг бис — бистиң ниитилеливисти демократчыдар чорудуушкунну чугаалап турарым ол. Ону доктаадырын күзээн кижилерден, ону багай сорулгаларга ажыглаарын күзээн кижилерден камгалаар ужурлуг бис. А оларның кайызы-даа бар болгай-ла.

Экономиктиг ханы реформаларның оруунда кирген бис — ол чорук өнчүге, ажыл-агайны чорударының болгаш эргелеп башкарылганың айтыырларына хамаарылгалыг апарган. Бүдүрүгде ажылдап турар кижиниң байдалы боттуубиле өскерлип турар, а бо дээрге амыдыралдың үндезининг талазы. Экономикада чаартылгалар канчаар чоруур болдур, кандыг байдалдыг болдур, бистиң ниитилеливистиң кандыг болу бээри ооң улуу-биле хамааржыр. Бо дээрге ниитилел базизи деп бистиң чаңчылгын адай берген чүвевис ол.

Эде тургустунуушкун улус ажыл-агайының бүгү адырларына ханы социал-экономиктиг чаартылгаларның оруун ажыткан. Бүдүрүкчүлүг ажылдаарының чаа деңнелинче үнер дээш ажыл-агайны чорударының болгаш эргелеп башкарылганың чаа хевирлерин, идиг бээриниң чаа системазын дамчыштыр күш-ажыл кижилериниң эрге-ажыктарын эртем-техниктиг деңшилгениң чеднишкиннери-биле каттыштырарын күзеп турар бис. Эде тургустунуушкун бүдүүзүнде күш-ажылдың бүдүрүкчүлүү арай боорда-ла бедип турган болгай. А ажыл-ишчи кижиниң бодунуң сонуургалынга болгаш эртем-техниктиг деңшилгени ажыглаарынга үндезилеттинген күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүнүң өзүлдези чокта күш-ажылдың кандыг-даа чаа деңнели турбас болгай.

Политиктиг реформаның баштайгы үе-чадазын бергедээшкиннерлиг болгаш частырыгларлыг эрткен бис. Көрүп турунарда-ла эрттивис. Улусчу эрге-чагырганың үстүү эшелонун хевирлеп тургускан, ССРЭ-ниң чаа Дээди Соведи дуржулга ап бар чыдар. Хоойлужудулга актыларын чаартыры интенсивтиг чоруп турар, калбарып турар эде тургустунуушкун чорудуушкуннарынга болгаш эрге-хоойлулуг социалистиг күрүнеи тургузарының оруунга улуг базымнарны боттандырарынга эрге-хоойлуг үндезиниерин тургузуп турар.

Республика болгаш черчер Советтеринге сонгулдаларның бүдүүзүнде турып турар бис, ол үүлдер политиктиг реформаны улам ыңай ханыладыр болгаш күрүнени эргелеп башкарарынга кижилерниң боттуг киржилгазинге чаа арганларны ажыдар. Бистиң кайгамчык улуг ужур-дузалыг деп санап турарывыс бо чорудуушкунну силериң канчаар үнелеп турарыңарны дыңнаары биске дыка чугула боон турар. Советтериниң байдалында болгаш ролюнда үндезин чаартылгаларны оларның чаа эргехүлээлгелерин дамчыштырдаа, анаа кээн ажылдаар кижилерни дамчыштыр-даа боттандырып болур. Совет-

(Уланчызы. 2 гы арыында).

МОСКВАДА ДЕЛЕГЕЙ ШУУЛГАНЫНДА

Экология болгаш хөгжүлде айтыырларының талазы-биле Москвада делегей шуулганының кол сорулгазы — келир үеже чаагай „чүткүл“ деп доңчузуби-ле санал болур. Чогум-на келир үениң салгакчыларының эрге-ажыы дээш, оларның чаагай амыдыралы хандыртынган болзуп дээш политиктер, эртемденнер, шажын-чүдүлгениң төлөөлекчилери, культураның ажылдакчылары шуулганга киргип, санал-оналын илергейлеп турар. Ынчангаш сургуулдарны өөредириниң, эки кижизидериниң айтыырларын январь 18-те шуулганга чугаалажып коргени таварылга эвес.

«Бүгү-ниити өөредилгени» делегейге тургузарынче ЮНЕСКО-нуң чиңгине директору Федерико Майор кыйтырган. Школа бүрүзү өөренікчилерге чүгле билиглерни бөөр эвес, харын кижиниң болгаш бойдустуң харылзааларын оларга тайылбырлаар ужурлуг деп, ол демдеглээн.

Долгандыр турар бойдус хүрээлелиниң бичин уруглар амыдыралынга салдарының дугайында айтыырларга хамаарыштыр Каттышкан Нациялар Организациязының бичин уруглар фондузунуң күүсекчи директору Джеймс Грант илеткел кылган.

Делегей шуулганы — конгресс январь 19-та ажылын үргүлчүлээн.

(СЭТА).

РСФСР-ниң улус депутаттарының соңгулдаларының талазы-биле Кызыл-Мажалык № 131 национал-девискээр соңгулда округунуң округ соңгулда комиссиязының

ДЫҢНАДЫЫ

1990 чылдың январь 16-да округтуң соңгулда комиссиязы Кызыл-Мажалык № 131 национал-девискээр соңгулда округунуң талазы-биле РСФСР-ниң депутадынга дараазында кандидаттарны бүрүткеттирген:

Борарган Кан-оол Саанаевич, 1942 чылда төрүттүнген, Мөнгүн-Тайга районнуң ССР Эвилелиниң 60 чылы аттыг совхозтуң малчыны, СЭКП кежигүнү, Мөнгүн-Тайга районда ажылдан болгаш чурттап турар.

Кашпык-оол Семен Хавыяевич, 1957 чылда төрүттүнген, ВЛКСМ Тыва обкомунуң биргі секретары, СЭКП кежигүнү, Кызыл хоорайда ажылдан болгаш чурттап турар.

Монгуш Владимир Саганович, 1949 чылда төрүттүнген, «Барлык» совхозтуң директору, СЭКП кежигүнү, Барыын-Хемчик районнуң Барлык суурда ажылдап болгаш чурттап турар.

Соржу Сара Сүльдумовна, 1939 чылда төрүттүнген, «Мурнакчы» совхозтуң агроному, СЭКП кежигүнү, Бай-Тайга районнуң Шуй суурда ажылдап болгаш чурттап турар.

Сталь-оол Юрий Түлушевич, 1956 чылда төрүттүнген, Тыва АССР-ниң Дээди судунуң даргазының оралакчызы, СЭКП кежигүнү, Кызыл хоорайда ажылдап болгаш чурттап турар.

ДЫҢНАДЫГ

Улус депутаттарының Кызыл хоорай Совединин улус депутаттарының соңгулдаларының талазы-биле хоорайның соңгулда комиссиязы улус депутаттарына бүрүткеттирген кандидаттарга шынзылгаларны тыпсын эгелээриниң дугайын дыңнадып тур.

Шынзылгаларны январь айның 22, 23, 24 хүннеринде СЭКП хооркомунуң хуралдаар залынга 9-тан 18 шакка чедир тыпсыр.

Хоорайның соңгулда комиссиязы.

СОҢГУКЧУЛАРНЫҢ КИЧЭЭНГЕЙИНГЕ

СЭКП обкомунуң Политиктиг чырыдыышкын бажыныңга январь 20-де субботада, 10 шакта Тыва АССР-ниң чурттала-коммунал ажыл-агай девискээр-бүдүрүлге каттыжыышкынының чиңгине директорунуң оралакчызы Н. К. Германов, республикада харылзааның бүдүрүлге-техниктиг эргелелиниң начальниги Д. Б. Чоксум, Тыва АССР-ниң Чоннуң амыдырал хандырылгазының девискээр-бүдүрүлге каттыжыышкынының кол инженери Ч. Д. Сат олар-биле соңгукчулар клубунга эзлчеглиг ужуражылга болур.

Кандыг айтыырлар талазы-биле боттарыңарның күзелдериңерни болгаш клубка кымнар-биле ужуражырын күзээр силер аңаа чугаалаарын диледивис. **Ол дугайында дараазында телефоннаже долгаар: 3-43-31, 3-41-59.**

ОКРУГТУН СОҢГУЛДА КОМИССИЯЗЫ.

Тыва АССР-ниң улус депутаттарының соңгулдаларының талазы-биле округтарның соңгулда комиссияларының

ДЫҢНАДЫЫ

«Тыва АССР-ниң улус депутаттарының соңгулдаларының дугайында» Хоойлужудулганың 33 үүлүнге дүүштүр Тыва АССР-ниң улус депутаттарына дараазында кандидаттарны округтарның соңгулда комиссиялары бүрүткээн:

КЫЗЫЛ ХООРАЙДАН

Молодежный № 5 соңгулда округунуң талазы-биле

Григорьев Борис Павлович, 1931 чылда төрүттүнген, «Тыва коммунэнерго» бүдүрүлгезиниң директору, СЭКП кежигүнү, Кызыл хоорай.

Егоров Игорь Васильевич, 1951 чылда төрүттүнген, шериг албанныг, СЭКП кежигүнү, Кызыл хоорай.

Кунгаалай Людмила Кыргысовна, 1948 чылда төрүттүнген, № 2 поликлиниканың отоларинголог эмчизи, кежигүн эвес, Кызыл хоорай.

Самбуу Ирина Иргитовна, 1955 чылда төрүттүнген, Красноярскиниң политехникиг институдунуң Кызылда социалының марксизм-ленинизм кафедразының улуг башкызы, кежигүн эвес, Кызыл хоорай.

БАЙ-ТАЙГА РАЙОНДАН

Тээли № 32 соңгулда округунуң талазы-биле

Донгак Василий Байтосович, 1951 чылда төрүттүнген, «Тыва хамааты тудуг» трестиң Тээлиде септелге-тудуг участогунуң начальниги, СЭКП кежигүнү, Тээли суур.

Суглай-оол Долзан Салчаковна, 1940 чылда төрүттүнген, Тээлиниң № 1 ортумак школазының өөредилге эргелекчизи, СЭКП кежигүнү, Тээли суур.

Хертек Нина Хертековна, 1945 чылда төрүттүнген, районнуң төп эмнелгезиниң педиатры, СЭКП кежигүнү, Тээли суур.

Бай-Тал № 33 соңгулда округунуң талазы-биле

Хертек Чурунай Хирес-оолович, 1949 чылда төрүттүнген, «Бай-тал» совхозтуң директору, СЭКП кежигүнү, Бай-Тал суур.

Кара-Хөл № 34 соңгулда округунуң талазы-биле

Монгуш Базыр Даваевич, 1938 чылда төрүттүнген, СЭКП Бай-Тайга райкомунуң биргі секретары, СЭКП кежигүнү, Тээли суур.

Кызыл-Даг № 35 соңгулда округунуң талазы-биле

Дилак Киров Салчакович, 1942 чылда төрүттүнген, Бай-Тайга районнуң улусчу контроль комитединиң даргазы, СЭКП кежигүнү, Тээли суур.

Ооржак Наксыл-оол Чадамбаевич, 1943 чылда төрүттүнген, улус депутаттарының Бай-Тайга район Совединин күүсекчи комитединиң даргазы, СЭКП кежигүнү, Тээли суур.

Хертек Кудер-оол Сонамович, 1962 чылда төрүттүнген, ВЛКСМ Бай-Тайга райкомунуң биргі секретары, СЭКП кежигүнүнге кандидат, Тээли суур.

Шуй № 36 соңгулда округунуң талазы-биле

Донгак Кара-оол Севээн-оолович, 1943 чылда төрүттүнген, «Мурнакчы» совхозтуң чолаачызы, СЭКП кежигүнү, Шуй суур.

Ээр-Хавак № 37 соңгулда округунуң талазы-биле

Ногай Сергей Бухгалтерович, 1959 чылда төрүттүнген, СЭКП кежигүнү, «Тээли» совхозтуң тракторизи, Тээли суур.

БАРЫЫН-ХЕМЧИК РАЙОНДАН

Кызыл-Мажалык чөөн талакы № 38 соңгулда округунуң талазы-биле

Монгуш Валентина Кенденовна, 1949 чылда төрүттүнген, Кызыл-Мажалыктың № 2 ортумак школазының директору, СЭКП кежигүнү, Кызыл-Мажалык суур.

Салчак Оюмаа Хомушкуевна, 1961 чылда төрүттүнген, Кызыл-Мажалыктың эт комбинадының колбаса цегинин улуг мастери, кежигүн эвес, Кызыл-Мажалык суур.

Хомушку Дембик Мыртык-Караевич, 1938 чылда төрүттүнген, «Тыва агроүлетпүртүдуг» каттыжыышкынының Барыын-Хемчикте АКМК-ның начальниги, кежигүн эвес, Кызыл-Мажалык суур.

Кызыл-Мажалык барыын талакы № 39 соңгулда округунуң талазы-биле

Дожулаа Чыртак-оол Хертекович, 1937 чылда төрүттүнген, Кызыл-Мажалыктың септелге-техниктиг бүдүрүлгезиниң директору, СЭКП кежигүнү, Барлык суур.

Маркс-оол Алексей Монгушович, 1959 чылда төрүттүнген, «Тыва суг-мелиорация» каттыжыышкынының АКМК 1-ниң начальниги СЭКП кежигүнү, Кызыл-Мажалык суур.

Ак-Довурак мурнуу талакы № 40 соңгулда округунуң талазы-биле

Свавильный Дмитрий Михайлович, 1936 чылда төрүттүнген, «Тыва даг-дүгү» комбинаттың кол инженери, СЭКП кежигүнү, Ак-Довурак хоорай.

Ак-Довурактың транспорт № 41 соңгулда округунуң талазы-биле

Ондар Данзын-оол Чалзанович, 1947 чылда төрүттүнген, № 3 орук-тудуг эргелелиниң мастери, СЭКП кежигүнү, Ак-Довурак хоорай.

Чанзан Владимир Салчакович, 1942 чылда төрүттүнген, КАК-ның килдис начальниги-ниң оралакчызы, СЭКП кежигүнү, Кызыл хоорай.

Чымба Адыг-оол Сарыглар-ович, 1944 чылда төрүттүнген, Ак-Довурактың автобүдүрүлгезиниң чолаачызы, СЭКП кежигүнү, Ак-Довурак хоорай.

Ак-Довурактың Чкалов № 42 соңгулда округунуң талазы-биле

Козлов Владимир Иванович, 1946 чылда төрүттүнген, ресвоенкоматтың шериг комиссары, СЭКП кежигүнү, Кызыл хоорай.

Куракин Станислав Павлович, 1935 чылда төрүттүнген, «Тыва даг-дүгү» комбинаттың үлетпүр-тудуунуң начальниги, кежигүн эвес, Ак-Довурак хоорай.

Саая Ираида Чоодуевна, 1958 чылда төрүттүнген, «Тыва даг-дүгү» комбинатта ВЛКСМ комитединиң секретары, СЭКП кежигүнү, Ак-Довурак хоорай.

Ак-Довурак юбилей № 43 соңгулда округунуң талазы-биле

Шулепов Александр Николаевич, 1946 чылда төрүттүнген, «Тыва даг-дүгү» комбинаттың партком секретары, СЭКП кежигүнү, Ак-Довурак хоорай.

Ак-Довурак школа № 44 соңгулда округунуң талазы-биле

Доржу Борис Хертекович, 1956 чылда төрүттүнген, «Тыва даг-дүгү» комбинаттың бөдүүн рудадан даг-дүгү болбаазырадыр участогунда цехтиң электриги, кежигүн эвес, Ак-Довурак хоорай.

Ак-Довурак төп № 45 соңгулда округунуң талазы-биле

Оюн Айлан Кылын-ооловна, 1939 чылда төрүттүнген, Ак-Довурактың № 3 ортумак школазының башкызы, СЭКП кежигүнү, Ак-Довурак хоорай.

Чикчит Бичечей Монгушовна, 1942 чылда төрүттүнген, Барыын Хемчиктиң санэпидстанциязының кол эмчизи, СЭКП кежигүнү, Ак-Довурак хоорай.

Аксы-Барлык № 46 соңгулда округунуң талазы-биле

Ильенков Станислав Иванович, 1941 чылда төрүттүнген, улус депутаттарының Барыын-Хемчик район Совединин күүсекчи комитединиң даргазы, СЭКП кежигүнү, Ак-Довурак хоорай.

Аянгаты № 47 соңгулда округунуң талазы-биле

Нурзат Байр-оол Соянович, 1938 чылда төрүттүнген, СЭКП Барыын-Хемчик райкомунуң биргі секретары, СЭКП кежигүнү, Кызыл-Мажалык суур.

Барлык № 48 соңгулда округунуң талазы-биле

Монгуш Юрий Шыырапович, 1956 чылда төрүттүнген, «Барлык» совхозтуң кол энергетиги, СЭКП кежигүнү, Барлык суур.

Доң-Терезин № 39 соңгулда округунуң талазы-биле

Жоголь Николай Аврамович, 1943 чылда төрүттүнген, Тыва АССР-ниң мелиорация талазы-биле төлевилел-тудуг-ажыглаг каттыжыышкынының начальниги, СЭКП кежигүнү, Кызыл хоорай.

Хөндөлен № 50 соңгулда округунуң талазы-биле

Күжүгет Борис Очурович, 1954 чылда төрүттүнген, Тыва радионуң корреспондентизи, СЭКП кежигүнү, Кызыл хоорай.

Хомушку Васчыл Уурзакович, 1956 чылда төрүттүнген, районнуң «Хемчиктиг сылдызы» солунаал редактору, СЭКП кежигүнү, Кызыл-Мажалык суур.

Шекпээр № 51 соңгулда округунуң талазы-биле

Ооржак Алевтина Айыжыевна, 1954 чылда төрүттүнген, «Шекпээр» совхозтуң ошку малчыны, СЭКП кежигүнү, Шекпээр суур.

Сарыглар Мандан Бышкак-Караевич, 1936 чылда төрүттүнген, «Шекпээр» совхозтуң машина-трактор мастерскаязының эргелекчизи, СЭКП кежигүнү, Шекпээр суур.

Эрги-Барлык № 52 соңгулда округунуң талазы-биле

Күжүгет Спар-оол Кенденчапович, 1939 чылда төрүттүнген, СЭКП Барыын-Хемчик райкомунуң ийиги секретары, СЭКП кежигүнү, Ак-Довурак хоорай.

СҮТ-ХӨЛ РАЙОНДАН

Бора-Тайга № 65 соңгулда округунуң талазы-биле

Ондар Байлак Чолдак-оолович, 1966 чылда төрүттүнген, «Сүт-Хөл» совхозтуң саанчызы, СЭКП кежигүнүнге кандидат, Кара-Чыраа суур.

Сөкен-оол Ондар Ондарович, 1936 чылда төрүттүнген, «Сүт-Хөл» совхозтуң малчыны, кежигүн эвес, Бора-Тайга суур.

Сүт-Хөл № 68 соңгулда округунуң талазы-биле

Шубник Геннадий Макарович, 1938 чылда төрүттүнген, «Тыва агроүлетпүртудугнуң» тудуг талазы-биле кооператив-күрүне каттыжыышкынының даргазы, СЭКП кежигүнү, Кызыл хоорай.

КАА-ХЕМ РАЙОНДАН

Сарыг-Сеп № 70 соңгулда округунуң талазы-биле

Канзай Алдын-оол Кангаевич, 1939 чылда төрүттүнген, СЭКП Тыва обкомунун секретары, СЭКП кежигүнү, Кызыл хоорай.

Морозов Борис Алексеевич, 1938 чылда төрүттүнген, улус депутаттарының Каа-Хем район Совединин күүсекчи комитединиң даргазының биргі оралакчызы, СЭКП кежигүнү, Сарыг-Сеп суур.

БИИ-ХЕМ РАЙОНДАН

Хадың № 94 соңгулда округунуң талазы-биле

Чихачев Юрий Андреевич, 1938 чылда төрүттүнген, СЭКП Бии-Хем райкомунуң биргі секретары, СЭКП кежигүнү, Туран хоорай.

ТАНДЫ РАЙОНДАН

Бай-Хаак № 95 соңгулда округунуң талазы-биле

Рогило Василий Васильевич, 1943 чылда төрүттүнген, СЭКП Тыва обкомунуң ийиги секретары, СЭКП кежигүнү, Кызыл хоорай.

ТЕС-ХЕМ РАЙОНДАН

Тес-Хем № 109 соңгулда округунуң талазы-биле

Матпааргы Вадим Соянович, 1961 чылда төрүттүнген, «Кызыгаар» совхозтуң тудугжу-арендатору, ВЛКСМ кежигүнү, Ак-Эрик суур.

Саады Клавдия Маадыровна, 1961 чылда төрүттүнген, «Кызыгаар» совхозта ВЛКСМ комитединиң секретары, СЭКП кежигүнүнге кандидат, Ак-Эрик суур.

Эртине Мөнгүн-оол Байырович, 1941 чылда төрүттүнген, «Кызыгаар» совхозтуң директору, СЭКП кежигүнү, Ак-Эрик суур.

УЛУГ-ХЕМ РАЙОНДАН

Арыг-Үзүү № 119 соңгулда округунуң талазы-биле

Айыр-Санаа Чаш-оол Кыргысович, 1939 чылда төрүттүнген, «ҮТКА 25 чылы» совхозта рабкооптуң баштаар черинин даргазы, СЭКП кежигүнү, Арыг-Үзүү суур.

Монгуш Зинаида Маадыевна, 1939 чылда төрүттүнген, «ҮТКА 25 чылы» совхозтуң малчыны, кежигүн эвес, Арыг-Үзүү суур.

Түлүш Шактар-оол Намзыраевич, 1958 чылда төрүттүнген, «ҮТКА 25 чылы» совхозтуң чолаачызы, кежигүн эвес, Арыг-Үзүү суур.

Хайыракан № 123 соңгулда округунуң талазы-биле

Биче-оол Владимир Сумакинович, 1947 чылда төрүттүнген, профэвилелдериниң ВДФСО обкомунуң даргазы, СЭКП кежигүнү, Кызыл хоорай.

Кудажы Кызыл-Эник Кыргысович, 1929 чылда төрүттүнген, чогаалчы, СЭКП кежигүнү, Кызыл хоорай.

ЭРЗИН РАЙОНДАН

Баткар Зоя Доргуутовна, 1955 чылда төрүттүнген, районнуң төп эмнелгезиниң уруглар салбырының эмчи сестразы, СЭКП кежигүнү, Эрзин суур.

Ламажап Юрий Кыргысович, 1955 чылда төрүттүнген, Эрзиниң АТБ-зинде чолаачы, СЭКП кежигүнү, Эрзин суур.

Монгуш Виктор Александрович, 1946 чылда төрүттүнген, «Тыва хамааты тудуг» трестиң кол инженери, кежигүн эвес, Кызыл хоорай.

Ондар Николай Алдын-оолович, 1952 чылда төрүттүнген, Тыва АССР-ниң прокурорунуң биргі оралакчызы, СЭКП кежигүнү, Кызыл хоорай.

Үржүк Нина Буяновна, 1957 чылда төрүттүнген, Эрзин ортумак школазының башкызы, кежигүн эвес, Эрзин суур.

Чымыын Зоя Шойдуновна, 1947 чылда төрүттүнген, Эрзин районунуң белеткелчизи, СЭКП кежигүнү, Нарын суур.

Бай-Даг № 128 соңгулда округунуң талазы-биле

Мөн Киисин Александрович, 1945 чылда төрүттүнген, СЭКП Эрзин райкомунуң биргі секретары, СЭКП кежигүнү, Эрзин суур.

Мөреп № 129 соңгулда округунуң талазы-биле

Ванка Альберт Иванович, 1938 чылда төрүттүнген, СЭКП Тыва обкомунуң секретары, СЭКП кежигүнү, Кызыл хоорай.

Нарын № 130 соңгулда округунуң талазы-биле

Даваа Чулун-Баадыр Нимаевич, 1966 чылда төрүттүнген, «Нарын» совхозтуң № 3 хойжу бригадазының бригадири, ВЛКСМ кежигүнү, Нарын суур.

Яндак Даваа-Самбуу Бээжишович, 1947 чылда төрүттүнген, «Нарын» совхозтуң № 2 хойжу бригадазының бригадири, СЭКП кежигүнү, Нарын суур.

М. С. ГОРБАЧЕВТУҢ эге чугаазы

(Төнчүзү. Эгези 1-ги арында).

терге кээп ажылдаар кижилер шинтпирлиг күш болур.

Бо бүгү чүүлдер канчаар чоруп турарыл? Силер*чер черлерден чап чаа-ла [illegible] ген болгай силер, калбарып турар ажылдарны көрүп турар болгай силер.

Сеткилди дүвүредип турар чүүлдериң барын чугаалап көрейн. Ол чүүлдер ам-даа оожургаваан. Ол чүүлдер кажан бис силериң-биле ССРЭ-ниң улус депутаттарын депшидип база соңгун турганывыс эрткен соңгулда кампаниязының үезинде тыптып келген. Бис ам дээрезинде бо чорудуушкунга кошкан чоруувустан амгы үе-чада-даа чайлап шыдаваан бис.

Чогум-на харын бо чылын, эштер, ам болур соңгулдаларның, соонда, эвилел болгаш республика органнарының эрге-хүлээлгелерин ылгап, тодараткан соонда, чер-черге бот-эргелел дугайында Хоойлуну хүлээп алган соонда эргечагырганы Советтерге дамчыдып бээр дугайында айтырыгны алээн хемчээлдиг-биле шинтпирлээр апаар болгай. Чогум-на харын ону барымдаалааш, чурттуң бүгү регионнарынга эң шыырак кадрларны Советтерге киирери-биле эргежок чугула үндезиннерни тургузарын бо үе-чадада эгелээн болгай бис. Ынчангаш чамдык кижилер мону бир янзы көөр деп турда-ла, бистер бүгү бергелер турза-даа, бо ажылдакчыларның шалыныңның дугайында айтырыгны шинтпирлээрин эгелээн бис, чүге дизе олариның алыр шалыны будүрүлгеде ажылдап турар кижилериң шалыныңдан будун чартык, харын-даа ийи катап аз-зээш турган болгай. Эң идепкейлиг, эртем-билиглиг кижилер чогум-на харын будүрүлгеден кээп турар. Кааладаа херек чок кижилер өвес, а ындыг кижилер Советтерге ажылдаар ужурлуг.

Эде тургустунуушкун сагыш-сеткил талазынга күштүг чаартылга чорудуушкуннарын болдурган. Маңаа, амыдыралның өске талалары-биле бир демей, ындыг чаартылгалар чаңгыс аай өвес, чөрүлдээлерлиг боон турарын чугаалап боор мен. Ол чорук муңгараашкыныдаа, сагыш човаашкыныдаа болдуруп турар. Ынчалза-даа мында чедимчелиг чүүлдер база көстүп турар. Ол чүл дизе ниитилелдин сагыш-сеткил талазы-биле хөгжүлдезиниң катап тургустунуп турары. Ниити кижилериң социалистиг үнелиг чүүлдериниң баазазынга сагыш-сеткилдин чаа байдалының хевирлеттиниң тургустунуп турары-дыр. Чогум-на хөрүн бо кол, чогумчалыг үгланыышкынны быжыглаар херек. Ынчангаш янзы-бүрү көөктер-биле ниитилелдин сагыш-сеткил талазы-биле хөгжүлдезиниң катап тургустунуп турары. Ниити кижилериң социалистиг үнелиг чүүлдериниң баазазынга сагыш-сеткилдин чаа байдалының хевирлеттиниң тургустунуп турары-дыр. Чогум-на хөрүн бо кол, чогумчалыг үгланыышкынны быжыглаар херек. Ынчангаш янзы-бүрү көөктер-биле ниитилелдин сагыш-сеткил талазы-биле хөгжүлдезиниң чоруудуушкунун хирленгирер дээш өске таладан бисче сос октаар бүгү кижилер-биле шинтпирлиг демисежир херек. Маңаа чүвени дорт чугаалаарындан өгенген херээ чок.

Өскерилгелер үезинде, утказы-биле алыр болза, арыгланыышкынын, бистин бодап турарывыс ышкаш, чаартынган ниитилелдин характерин тодаралдыр, амыдыралдың чаа хевирлерин тургузарының чорудулгалары боон турар. Бис амгы социал-экономиктиг дүшкүүрлүг чоруктуң үезинде чаартылгаларын баштайгы боттуг түңнелдерин үргүлчү өскербейн турар боор бис. Ынчалза-даа олар бар болгай. Бүгү-ле чүве буступ дүжүп турар деп ундараашкынга таварышпазы-биле ону база көөр херек. Эрги чүүлдер буступ дүжүп турар болдур ийин. Мурнундагы салгалдарның тургусканы чугула, үнелиг чүүлдерге ол хамааржы бээр болза, өске херек. Ону камгалаар херек. Бистин ниити күжениишкиннеривис-биле камгалаар, ону кымга-даа бустуруп, үретпес херек.

Бергедээшкиннер турзадаа, бистин экономикавысты кижиниң хөй янзы хереглелдерин хандыгарынче экономиканы эде тургузары чоруп турар. Бо дээрге бистин кылыр ужурлуг шинтпирлиг эргилдевис ол. Бистин кайгамчык улуг экономикавыстың эвлес чоруу ындыг эргилде кылырына үе-шагны негеп турар. Бо аудиториятан маңаа хамаарыштыр хөй чүве тайылбырлаан ажыы чок боор. Чүгле чаңгыс заводту эде кылырда азы ону чаартырда оруктарны тодарадыры, курлавырларны дилеп тывары, бүгү чүүлдерни болгаш [illegible] ийин, ооң ооңда [illegible] болгай силер, калбарып турар ажылдарны көрүп турар болгай силер.

Сеткилди дүвүредип турар чүүлдериң барын чугаалап көрейн. Ол чүүлдер ам-даа оожургаваан. Ол чүүлдер кажан бис силериң-биле ССРЭ-ниң улус депутаттарын депшидип база соңгун турганывыс эрткен соңгулда кампаниязының үезинде тыптып келген. Бис ам дээрезинде бо чорудуушкунга кошкан чоруувустан амгы үе-чада-даа чайлап шыдаваан бис.

Чогум-на харын бо чылын, эштер, ам болур соңгулдаларның, соонда, эвилел болгаш республика органнарының эрге-хүлээлгелерин ылгап, тодараткан соонда, чер-черге бот-эргелел дугайында Хоойлуну хүлээп алган соонда эргечагырганы Советтерге дамчыдып бээр дугайында айтырыгны алээн хемчээлдиг-биле шинтпирлээр апаар болгай. Чогум-на харын ону барымдаалааш, чурттуң бүгү регионнарынга эң шыырак кадрларны Советтерге киирери-биле эргежок чугула үндезиннерни тургузарын бо үе-чадада эгелээн болгай бис. Ынчангаш чамдык кижилер мону бир янзы көөр деп турда-ла, бистер бүгү бергелер турза-даа, бо ажылдакчыларның шалыныңның дугайында айтырыгны шинтпирлээрин эгелээн бис, чүге дизе олариның алыр шалыны будүрүлгеде ажылдап турар кижилериң шалыныңдан будун чартык, харын-даа ийи катап аз-зээш турган болгай. Эң идепкейлиг, эртем-билиглиг кижилер чогум-на харын будүрүлгеден кээп турар. Кааладаа херек чок кижилер өвес, а ындыг кижилер Советтерге ажылдаар ужурлуг. Эде тургустунуушкун сагыш-сеткил талазынга күштүг чаартылга чорудуушкуннарын болдурган. Маңаа, амыдыралның өске талалары-биле бир демей, ындыг чаартылгалар чаңгыс аай өвес, чөрүлдээлерлиг боон турарын чугаалап боор мен. Ол чорук муңгараашкыныдаа, сагыш човаашкыныдаа болдуруп турар. Ынчалза-даа мында чедимчелиг чүүлдер база көстүп турар. Ол чүл дизе ниитилелдин сагыш-сеткил талазы-биле хөгжүлдезиниң катап тургустунуп турары. ниити кижилериң социалистиг үнелиг чүүлдериниң баазазынга сагыш-сеткилдин чаа байдалының хевирлеттиниң тургустунуп турары-дыр. Чогум-на харын бо кол, чогумчалыг үгланыышкынны быжыглаар херек. Ынчангаш янзы-бүрү көөктер-биле ниитилелдин сагыш-сеткил талазы-биле хөгжүлдезиниң катап тургустунуп турары. ниити кижилериң социалистиг үнелиг чүүлдериниң баазазынга сагыш-сеткилдин чаа байдалының хевирлеттиниң тургустунуп турары-дыр. Чогум-на харын бо кол, чогумчалыг үгланыышкынны быжыглаар херек. Ынчангаш янзы-бүрү көөктер-биле ниитилелдин сагыш-сеткил талазы-биле хөгжүлдезиниң чоруудуушкунун хирленгирер дээш өске таладан бисче сос октаар бүгү кижилер-биле шинтпирлиг демисежир херек. Маңаа чүвени дорт чугаалаарындан өгенген херээ чок.

Өскерилгелер үезинде, утказы-биле алыр болза, арыгланыышкынын, бистин бодап турарывыс ышкаш, чаартынган ниитилелдин характерин тодаралдыр, амыдыралдың чаа хевирлерин тургузарының чорудулгалары боон турар. Бис амгы социал-экономиктиг дүшкүүрлүг чоруктуң үезинде чаартылгаларын баштайгы боттуг түңнелдерин үргүлчү өскербейн турар боор бис. Ынчалза-даа олар бар болгай. Бүгү-ле чүве буступ дүжүп турар деп ундараашкынга таварышпазы-биле ону база көөр херек. Эрги чүүлдер буступ дүжүп турар болдур ийин. Мурнундагы салгалдарның тургусканы чугула, үнелиг чүүлдерге ол хамааржы бээр болза, өске херек. Ону камгалаар херек. Бистин ниити күжениишкиннеривис-биле камгалаар, ону кымга-даа бустуруп, үретпес херек.

Бергедээшкиннер турзадаа, бистин экономикавысты кижиниң хөй янзы хереглелдерин хандыгарынче экономиканы эде тургузары чоруп турар. Бо дээрге бистин кылыр ужурлуг шинтпирлиг эргилдевис ол. Бистин кайгамчык улуг экономикавыстың эвлес чоруу ындыг эргилде кылырына үе-шагны негеп турар. Бо аудиториятан маңаа хамаарыштыр хөй чүве тайылбырлаан ажыы чок боор. Чүгле чаңгыс заводту эде кылырда азы ону чаартырда оруктарны тодаралдыры, курлавырларны дилеп тывары, бүгү чүүлдерни болгаш [illegible] ийин, ооң ооңда [illegible] болгай силер, калбарып турар ажылдарны көрүп турар болгай силер.

Сеткилди дүвүредип турар чүүлдериң барын чугаалап көрейн. Ол чүүлдер ам-даа оожургаваан. Ол чүүлдер кажан бис силериң-биле ССРЭ-ниң улус депутаттарын депшидип база соңгун турганывыс эрткен соңгулда кампаниязының үезинде тыптып келген. Бис ам дээрезинде бо чорудуушкунга кошкан чоруувустан амгы үе-чада-даа чайлап шыдаваан бис.

Чогум-на харын бо чылын, эштер, ам болур соңгулдаларның, соонда, эвилел болгаш республика органнарының эрге-хүлээлгелерин ылгап, тодараткан соонда, чер-черге бот-эргелел дугайында Хоойлуну хүлээп алган соонда эргечагырганы Советтерге дамчыдып бээр дугайында айтырыгны алээн хемчээлдиг-биле шинтпирлээр апаар болгай. Чогум-на харын ону барымдаалааш, чурттуң бүгү регионнарынга эң шыырак кадрларны Советтерге киирери-биле эргежок чугула үндезиннерни тургузарын бо үе-чадада эгелээн болгай бис. Ынчангаш чамдык кижилер мону бир янзы көөр деп турда-ла, бистер бүгү бергелер турза-даа, бо ажылдакчыларның шалыныңның дугайында айтырыгны шинтпирлээрин эгелээн бис, чүге дизе олариның алыр шалыны будүрүлгеде ажылдап турар кижилериң шалыныңдан будун чартык, харын-даа ийи катап аз-зээш турган болгай. Эң идепкейлиг, эртем-билиглиг кижилер чогум-на харын будүрүлгеден кээп турар. Кааладаа херек чок кижилер өвес, а ындыг кижилер Советтерге ажылдаар ужурлуг. Эде тургустунуушкун сагыш-сеткил талазынга күштүг чаартылга чорудуушкуннарын болдурган. Маңаа, амыдыралның өске талалары-биле бир демей, ындыг чаартылгалар чаңгыс аай өвес, чөрүлдээлерлиг боон турарын чугаалап боор мен. Ол чорук муңгараашкыныдаа, сагыш човаашкыныдаа болдуруп турар. Ынчалза-даа мында чедимчелиг чүүлдер база көстүп турар. Ол чүл дизе ниитилелдин сагыш-сеткил талазы-биле хөгжүлдезиниң катап тургустунуп турары. Ниити кижилериң социалистиг үнелиг чүүлдериниң баазазынга сагыш-сеткилдин чаа байдалының хевирлеттиниң тургустунуп турары-дыр. Чогум-на харын бо кол, чогумчалыг үгланыышкынны быжыглаар херек. Ынчангаш янзы-бүрү көөктер-биле ниитилелдин сагыш-сеткил талазы-биле хөгжүлдезиниң чоруудуушкунун хирленгирер дээш өске таладан бисче сос октаар бүгү кижилер-биле шинтпирлиг демисежир херек. Маңаа чүвени дорт чугаалаарындан өгенген херээ чок.

Өскерилгелер үезинде, утказы-биле алыр болза, арыгланыышкынын, бистин бодап турарывыс ышкаш, чаартынган ниитилелдин характерин тодаралдыр, амыдыралдың чаа хевирлерин тургузарының чорудулгалары боон турар. Бис амгы социал-экономиктиг дүшкүүрлүг чоруктуң үезинде чаартылгаларын баштайгы боттуг түңнелдерин үргүлчү өскербейн турар боор бис. Ынчалза-даа олар бар болгай. Бүгү-ле чүве буступ дүжүп турар деп ундараашкынга таварышпазы-биле ону база көөр херек. Эрги чүүлдер буступ дүжүп турар болдур ийин. Мурнундагы салгалдарның тургусканы чугула, үнелиг чүүлдерге ол хамааржы бээр болза, өске херек. Ону камгалаар херек. Бистин ниити күжениишкиннеривис-биле камгалаар, ону кымга-даа бустуруп, үретпес херек.

Бергедээшкиннер турзадаа, бистин экономикавысты кижиниң хөй янзы хереглелдерин хандыгарынче экономиканы эде тургузары чоруп турар. Бо дээрге бистин кылыр ужурлуг шинтпирлиг эргилдевис ол. Бистин кайгамчык улуг экономикавыстың эвлес чоруу ындыг эргилде кылырына үе-шагны негеп турар. Бо аудиториятан маңаа хамаарыштыр хөй чүве тайылбырлаан ажыы чок боор. Чүгле чаңгыс заводту эде кылырда азы ону чаартырда оруктарны тодаралдыры, курлавырларны дилеп тывары, бүгү чүүлдерни болгаш [illegible] ийин, ооң ооңда [illegible] болгай силер, калбарып турар ажылдарны көрүп турар болгай силер.

Сеткилди дүвүредип турар чүүлдериң барын чугаалап көрейн. Ол чүүлдер ам-даа оожургаваан. Ол чүүлдер кажан бис силериң-биле ССРЭ-ниң улус депутаттарын депшидип база соңгун турганывыс эрткен соңгулда кампаниязының үезинде тыптып келген. Бис ам дээрезинде бо чорудуушкунга кошкан чоруувустан амгы үе-чада-даа чайлап шыдаваан бис.

Чогум-на харын бо чылын, эштер, ам болур соңгулдаларның, соонда, эвилел болгаш республика органнарының эрге-хүлээлгелерин ылгап, тодараткан соонда, чер-черге бот-эргелел дугайында Хоойлуну хүлээп алган соонда эргечагырганы Советтерге дамчыдып бээр дугайында айтырыгны алээн хемчээлдиг-биле шинтпирлээр апаар болгай. Чогум-на харын ону барымдаалааш, чурттуң бүгү регионнарынга эң шыырак кадрларны Советтерге киирери-биле эргежок чугула үндезиннерни тургузарын бо үе-чадада эгелээн болгай бис. Ынчангаш чамдык кижилер мону бир янзы көөр деп турда-ла, бистер бүгү бергелер турза-даа, бо ажылдакчыларның шалыныңның дугайында айтырыгны шинтпирлээрин эгелээн бис, чүге дизе олариның алыр шалыны будүрүлгеде ажылдап турар кижилериң шалыныңдан будун чартык, харын-даа ийи катап аз-зээш турган болгай. Эң идепкейлиг, эртем-билиглиг кижилер чогум-на харын будүрүлгеден кээп турар. Кааладаа херек чок кижилер өвес, а ындыг кижилер Советтерге ажылдаар ужурлуг.

Эде тургустунуушкун сагыш-сеткил талазынга күштүг чаартылга чорудуушкуннарын болдурган. Маңаа, амыдыралның өске талалары-биле бир демей, ындыг чаартылгалар чаңгыс аай өвес, чөрүлдээлерлиг боон турарын чугаалап боор мен. Ол чорук муңгараашкыныдаа, сагыш човаашкыныдаа болдуруп турар. Ынчалза-даа мында чедимчелиг чүүлдер база көстүп турар. Ол чүл дизе ниитилелдин сагыш-сеткил талазы-биле хөгжүлдезиниң катап тургустунуп турары. Ниити кижилериң социалистиг үнелиг чүүлдериниң баазазынга сагыш-сеткилдин чаа байдалының хевирлеттиниң тургустунуп турары-дыр. Чогум-на харын бо кол, чогумчалыг үгланыышкынны быжыглаар херек. Ынчангаш янзы-бүрү көөктер-биле ниитилелдин сагыш-сеткил талазы-биле хөгжүлдезиниң чоруудуушкунун хирленгирер дээш өске таладан бисче сос октаар бүгү кижилер-биле шинтпирлиг демисежир херек. Маңаа чүвени дорт чугаалаарындан өгенген херээ чок.

Өскерилгелер үезинде, утказы-биле алыр болза, арыгланыышкынын, бистин бодап турарывыс ышкаш, чаартынган ниитилелдин характерин тодаралдыр, амыдыралдың чаа хевирлерин тургузарының чорудулгалары боон турар. Бис амгы социал-экономиктиг дүшкүүрлүг чоруктуң үезинде чаартылгаларын баштайгы боттуг түңнелдерин үргүлчү өскербейн турар боор бис. Ынчалза-даа олар бар болгай. Бүгү-ле чүве буступ дүжүп турар деп ундараашкынга таварышпазы-биле ону база көөр херек. Эрги чүүлдер буступ дүжүп турар болдур ийин. Мурнундагы салгалдарның тургусканы чугула, үнелиг чүүлдерге ол хамааржы бээр болза, өске херек. Ону камгалаар херек. Бистин ниити күжениишкиннеривис-биле камгалаар, ону кымга-даа бустуруп, үретпес херек.

Бергедээшкиннер турзадаа, бистин экономикавысты кижиниң хөй янзы хереглелдерин хандыгарынче экономиканы эде тургузары чоруп турар. Бо дээрге бистин кылыр ужурлуг шинтпирлиг эргилдевис ол. Бистин кайгамчык улуг экономикавыстың эвлес чоруу ындыг эргилде кылырына үе-шагны негеп турар. Бо аудиториятан маңаа хамаарыштыр хөй чүве тайылбырлаан ажыы чок боор. Чүгле чаңгыс заводту эде кылырда азы ону чаартырда оруктарны тодаралдыры, курлавырларны дилеп тывары, бүгү чүүлдерни болгаш [illegible] ийин, ооң ооңда [illegible] болгай силер, калбарып турар ажылдарны көрүп турар болгай силер.

Сеткилди дүвүредип турар чүүлдериң барын чугаалап көрейн. Ол чүүлдер ам-даа оожургаваан. Ол чүүлдер кажан бис силериң-биле ССРЭ-ниң улус депутаттарын депшидип база соңгун турганывыс эрткен соңгулда кампаниязының үезинде тыптып келген. Бис ам дээрезинде бо чорудуушкунга кошкан чоруувустан амгы үе-чада-даа чайлап шыдаваан бис.

Чогум-на харын бо чылын, эштер, ам болур соңгулдаларның, соонда, эвилел болгаш республика органнарының эрге-хүлээлгелерин ылгап, тодараткан соонда, чер-черге бот-эргелел дугайында Хоойлуну хүлээп алган соонда эргечагырганы Советтерге дамчыдып бээр дугайында айтырыгны алээн хемчээлдиг-биле шинтпирлээр апаар болгай. Чогум-на харын ону барымдаалааш, чурттуң бүгү регионнарынга эң шыырак кадрларны Советтерге киирери-биле эргежок чугула үндезиннерни тургузарын бо үе-чадада эгелээн болгай бис. Ынчангаш чамдык кижилер мону бир янзы көөр деп турда-ла, бистер бүгү бергелер турза-даа, бо ажылдакчыларның шалыныңның дугайында айтырыгны шинтпирлээрин эгелээн бис, чүге дизе олариның алыр шалыны будүрүлгеде ажылдап турар кижилериң шалыныңдан будун чартык, харын-даа ийи катап аз-зээш турган болгай. Эң идепкейлиг, эртем-билиглиг кижилер чогум-на харын будүрүлгеден кээп турар. Кааладаа херек чок кижилер өвес, а ындыг кижилер Советтерге ажылдаар ужурлуг.

АЗЕРБАЙДЖАННЫҢ БОЛГАШ АРМЕНИЯНЫҢ УЛУСТАРЫНГА

Бо берге шакта, бодуңарның улустарыңарның бистин бүгү хөй национал дыг Төрөөн чуртувустун салым-чолу дээш силерге, Азербайджанның болгаш Арменияның хамаатыларына, силериң угаан-сарыылыг болгаш эриг баарлыг, харыысалгалыг болурларны кыйгырып тур бис.

Бакуда болгаш Азербайджанның чурттакчылыг өскедаа черлериде, а ол ышкаш Арменияның чамдык районнарында бооп турар халаптыг болуушкуннарны совет кижилер ажыг-шүжүг болгаш аарзыныг-биле көрүп турарлар. Хан төгүүшкүнү, дуржоктаныр чорук болгаш үптекчи-кырыкчы чоруктарны кылган соонда кижилер олум-чидиг тавары-биле. Бо-чеесекти болгаш өкчемзекти эжелеп алыр сорулга-биле шериг объектилерине, иштики херектерниң албан черлерине халдаашкыннарны кылып турар. Кайы-даа республикада чепсеглеген бөлүктерни тургузуп турар. Ыдыктыларының ыдыктыы—ССРЭ-ниң Күрүне кызыгаарын үреп турар.

Экстремисчи күштерниң харыысалга чок кемниг хөделиишкиннери, дерзии күчүлээшкиннериг, дорамчылакчы чоруктарның фактылары чуртта чөптүг килиңээшкинни болгаш хинчек чок өлүп-читкеннерге кээргээшкинни болдуруп турар. Тыптып турар месилдежиишкиннерге бирги эдилчегде уруглар хөрөжаннер, кырганнар когарап, силериң солдарыңар амы-тыныңдан чарлып турар, чуртуң оске улустарының уруглары — шериг албаныылар, эрге-хоойлу камгалаар органнарның ажылдакчылары когарап турар. Улус ажыл-агыйынга когаралды чедирип турар. Совет улустарының өг-бүлезинин сагыш-сеткил талазы-биле үндезини—бот-бодун билчириниң болгаш кады ажылдажылганың ёзузу эгиттинмес каражага таваржып турар.

Чүвени ынчаар уламчылап болбас! Өжөннежиишкинин, дерзии аажылалды болгаш күчүлээшкиннерни канчап-даа турган доктаадыр херек. Ялалаашкын чок кемхерек үүлгедиишкинин, бистиң черивиске ажыг-шүжүг болгаш аас-кежик чок чорук тарыыр чоруктарны болдуруп болбас. Национал сагыш-сеткилди ажыглаар, кижилерни кижи көөр хөөн чок чорукче база угаан-сарыыл чок чорукче чыгаар эрге кымда-даа чок. Бөгүнгү трагедия, бир эвес ону ойтур шаппас болза, национал халапка чедирип болур.

Даг-Карабах автономнуг обласка болгаш Азербайджанның чамдык районнарынга, а ол ышкаш Арменияга оңза байдалды чарлаар дугайында ССРЭ-ниң Дээди Советинин Президиумунуң Чарлыын совет кижилер билиишкин-биле уткаан. Олар ону арга чоктуң, ынчалза-даа долузу-биле чөп базым кылдыр көрбүшаан, эң шиитпирлиг хөделиишкиннерни кылырын бистен негеп турар. Эргежок чугула бүгү хемчеглерни алыр апаар деп, чурттуң удуртулгазы медеглеп тур.

Угаан-сарыылдың үүн дыңнаарынче, экстремистерни доктаадырынче, чөңгээчилерни сойгалаарынче, күш дөгекчилерин доктаадырынче, мегелеттиргеннерни угаан киирериниче силер бүгүдени — азербайджаннарны болгаш армяннарны, эр кижилерни болгаш хөрөөженнерни, кастыы агарган кырганнарны болгаш аныяктарны СЭКП Төп Комитеди, ССРЭ-ниң Дээди Советинин Президиуму, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлели кыйгырып тур. Тайбыны болгаш корум-чурумну катап тургузар талазы-биле чурттуң удуртулгазының, эрге-хоойлу камгалаар органнарның, ИХМ-ниң болгаш Совет Армияның шериглерининиң, кызыгааржыларның күжениишкиннерни деткиринче силерни кыйгырып тур бис.

СЭКП Төп Комитеди — ССРЭ-ниң Дээди Советинин Президиуму — ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлели

ЭДЕ ТУРГУСТУН УУШКУНЧЕ БҮГҮ КҮЖҮВҮС УГЛАНДЫРААЛЫ

(Төнчүзү. Эгези 2-ги арында).

доктааган болгаш Семипалатинскиде ядролуг чазылдырыышкын кылыр черни хаарын негээн.

Бот-боттарын билчири, мөөнелген бүгү айтырыгларны шиитпирлээринге күжениишкиннерин сырый каттыштырары — чөвүлел хуралдың кол сорулгазы болуп турар деп. Кишиневтун «Молдавгидромаш» каттыжыышкынның слесары П. Г. Василой демдеглээн. Чоннуң хереглел бараанларын бүдүрүп турар кооперативтерниң ажыл-чорудулгазының айтырыгларына ажылчын база доктааган. Олар боттарының продукциязын күрүне өртээниң деңнелин ёзугаар сайгарып, чонга садыглаары эргежок чугула деп, ажылчын чугаалаан.

Москва области өскээ ажыл-агый машина тудуунуң Ухтомский аттыг заводунда күш-ажылчы коллектив чөвүлелиниң даргазы Н. С. Васильченковтун саналын чөвүлел хуралдың киржикчилери улуг кичээнгей-биле дыңнаан. Чуртта байдал канчаар тургустунуп турары ажылчын ацгыга база бүрүн хамааржыр. Партиялга удур калчаалыг кампания өскүп турар-дыр деп, ажылчын ацгының төлээлекчизи медеглээн. Ук кампанияны эгелээн «баштыңчылар» ажылчын ацгының артынга туруп алгаш, чүү саналдап турарыл? Оларда кандыг-даа платформа чок. Олар чонну эвес, а боттарының эргежок чугула деп, ажылчын ацгының төлээлекчизи медеглээн. Ук кампанияны эгелээн «баштыңчылар» ажылчын ацгының артынга туруп алгаш, чүү саналдап турарыл? Оларда кандыг-даа платформа чок. Олар чонну эвес, а боттарының эргежок чугула деп, ажылчын ацгының төлээлекчизи медеглээн. Ук кампанияны эгелээн «баштыңчылар» ажылчын ацгының артынга туруп алгаш, чүү саналдап турарыл? Оларда кандыг-даа платформа чок. Олар чонну эвес, а боттарының эргежок чугула деп, ажылчын ацгының төлээлекчизи медеглээн. Ук кампанияны эгелээн «баштыңчылар» ажылчын ацгының артынга туруп алгаш, чүү саналдап турарыл? Оларда кандыг-даа платформа чок. Олар чонну эвес, а боттарының эргежок чугула деп, ажылчын ацгының төлээлекчизи медеглээн. Ук кампанияны эгелээн «баштыңчылар» ажылчын ацгының артынга туруп алгаш, чүү саналдап турарыл? Оларда кандыг-даа платформа чок. Олар чонну эвес, а боттарының эргежок чугула деп, ажылчын ацгының төлээлекчизи медеглээн. Ук кампанияны эгелээн «баштыңчылар» баштай партияны чондан ацгылаарын, оон соөлүнде бүгү чүвенин буурап дүжерин күзеп турарлар-дыр. Оларның күткүчү, мегечи планнарынга шиитпирлиг ойтур шавыышкынны бээр төлээде, коммунистерниң, ажылчыннарының, тараачыннарының, интеллигенцияның күжениишкиннерин сырый каттыштырары эргежок чугула деп, ажылчын ацгының төлээлекчизи санап турар.

Пос-таавычылар профэвилелинин ТК-зы аттыг Новосибирскиниң пос-таавы фабриказының цех начальниги Л. В. Кононова, Самаркандының «Электробытмаш» бүдүрүлге каттыжыышкынының цех начальниги Э. Мардонов, «Братсклес» бүдүрүлге каттыжыышкынның белеткелчилер бригадазының бригадири С. Е. Голубев, Латвиде «Бривас вилнис» колхозтун балыкчылар бригадазының удуртукчузу А. П. Угайнис болгаш өскелер-даа чөвүлел хуралга санал берген.

Январь 19-та чөвүлел хурал ажылын үргүлчүлээн.

(СЭТА).

БЕСЕДА СООНДА БОДАЛ

Бо чылдың январь 12-де Кызылдың телестудиязынга СЭКП обкомунуң бирги секретары Г. Ч. Ширшин-биле журналистерниң ужуражылгазын сонуургап дыңнадым. Эде тургустунуушкунунуң өткен дөрт чылында бистиң республика чүүү чедип алганыл, четпес ажылдарың чылдагааны кандыгыл, келир үеде кандыг-кандыг перспективалар барыл дээрзин ук беседадан кижи билип алыр чорду.

Бистиң республиканың ажыл-агыны, тудуг-суурун, ижер-чиир аъш чемин, идик-хевин, өөредилге, культуразын бурунгаарладып сайзыраңгайжыдарының үнер дөзү кайдал? Кол-ла чүве — кызымаккай, ак сеткилдиг ажылдаарында, камналганы чедип алырында дээрзи ук ужуражылганың темазындан билдиниг турду. Шынап-ла, эки ажылдавас чүве болза, хамык байлак дээрден дүжүп келбес-ле болгай.

Республикавыс бар байлаан безин чедир ажыглап шыдавайн турар. Чижээ, хой дүгүн кыргааш, ол хевээрзин чүдүрүп чоруткаш, чиик өртекке садыпкаш, ооң тогланчызын дедиг садып алгаш, кидис идик кылып турар-дыр бис. Хой кежин база-ла ынчаар «саарып» турар бис. Ынчангаш бо бүгүнү болдурбазы-биле хой кежин, ооң дүгүн маңаа болбаазырадырына чаа заводтар ажыдар деп турары кончуг чөптүг. Ол хевирлиг дыка хөй чижектер мени дыка өөрттү. Ам-на-ла тыва чон бодунуң байлаан ажыктыг ажыглаар аргалар тургустунар-дыр.

Ол ышкаш мал, чер ажылында кижилерниң амыдырал-чуртталгазын экижидер талазы-биле алдынар хемчеглерни улуу-биле деткиир мен. Чүгле ол хемчеглерни «Шын» солуннуң саналдап турары ышкаш, тускай социал программа кылдыр хүлээп алыры чугула деп санаар мен.

Ол солун, амыдыралчы беседаның үе шагы эвээш болганы кончуг хомуданчыг. Ынчангаш моон соңгаар-даа шак ындыг ужуражылгаларны доктаамал чорудуп турары күзенчиг, өске-даа удуртукчу даргалар-биле. Мындыг ужуражылгалардан чон хөйүү билип алыр. Ажыкчарлыг чурттаар дээнде чоп-биле сырый харылзаалыг ажылдап, ооң-биле ижин-кара чок чугаалажып чоруурга, ам ынчан удуртукчуларга бүзүрел улгадыр.

Донгак ШАКТАР.

Кызыл хоорай.

БҮГҮ КҮЖҮМ САЛЫР МЕН

Бистиң кандидаттарывыс

Самагалдай № 106 соңгулда округундан Тыва АССР-ниң улус депутадынга кандидат кылдыр 2 кижиниң бирээзинге бүрүткеткен республиканың харылзааның бүдүрүлге-техниктиг эргелелиниң начальниги Дугаржап Быратович Чоксум-биле бистиң корреспондентивис ужуражып чугаалашкан.

— Дугаржап Быратович, депутаттың кандидадынга бүрүткеттиргениңер дээш байыр чедирип, силериң чоокку үеде сорулгаларыңар-биле номчукчуларны таныштырарыңарны диледим.

— Четтирдим. Бүгү чүве ам соңгукчулардан улуг хамааржыр. Улус ажыл-агыйының чаңгызын-даа бистерии, харылзаа ажылдакчыларын дег шүгүмчүлевейн турар боор. Бистиң ажылывыс нарын, хөй талалыг. Солун, сеткүүл чагыдылгазы, ооң чедирилгези, телефон, радио харылзаазы дээш, ооң-даа өске. Бисти шүгүмчүлеп турарында, чөптүг үүлдер барынга удурланмас мен, ынчалза-даа бистиң ажылывыста харыысалга чогуунуң чылдагааны-биле эвес, а тус черниң байдалы-биле шиитпирлээри берге айтырыглар барын кичээнгейге алза чогуур. Ажылывыста четпестерни шиитпирлээр дээш бергедээшкиннер турза-даа, чаа болдунар-ла арганы дилеп тып, херек кырында кылган тодаргай ажылдарывыс база бар.

Эргелелдиң специалистери 1995 чылга чедир харылзаа хевирлерин хөгжүдери-биле программаны ажылдап кылган. Ол ында бар эргижирээн кезектерни эде көрүп, чаа технологияның улуг күчүлүг объектилерин тударын киирген. Бо ажылды чоруларынга 55 миллион хире рубльдиг капитал салыышкыны негеттинер. Ындыг түүнүг акша-хөрөңги Тываның харылзааның бүдүрүлге-техниктиг эргелелинде чок. Ол чылдагаан-биле программаны партияның область комитединге, Республиканың Министрлер Чөвүлелиниге көөрү-биле киргген. Бо айтырыгны шиитпирлеп көрген дугайында харыы амдыгаа чедир чок. Тус черниң удуртулгазы-биле сүмележип көрбөөн программаны РСФСР-ниң Харылзаа министерствозу хүлээп албас боор-дур. Харылзаачылар ук айтырыгның шиитпирлеттинеринге улуг сонуургалдыг бис. Чүге дизе бо чылын сметалыг төлевири 6 миллион 330 мун рубль өртектиг 40 ажыг объектилериниң тудуун республикага тудуп эгелээрин көрген. Материалдыг болгаш сан-хоо талазы-биле быжыглал чок сорулганы боттандырары бергезин ным-даа билир.

Ооң-биле чергелештир, бистин өске-даа шиитпирлээри бергедеп турар айтырыгларывыс — солун, сеткүүл чагыдылгазын чоруткан, тараткан дээш партиёрларывыс-биле чарыгдалдарывыс, орулгаларывыс шын үлежип шыдавайн турарывыс. Чижээ, бо чылын 1986 чылга бодаарга, солун сеткүүл чагыдылгазы 45 хуу өскен, ол хөй чагыдылганы номчукчуга чедирип тарадыры дээш эргелел улуг түүнүг чарыгдалды үндүрүп турар. А чагыдылга кампаниязынга идепкейлиг киришкенивис дээш кирген бүгү орулганың ниити түүнүнден үүгле 11 хуузун биске бээр. Номчукчуга чедирип, тараткан бир экземпляр дээш боттарывыс 0,3 көпеекти ниити «паштан» ап, а бистиң бүдүрүлге ол дээш күүседикчиге 1,7 көпеекти төлеп турар. Ынчангаш чылдың-на эргелел чери 844 муң рубль карылгалыг бооп турар.

— Силериң айтып турар түүлдериңер коллективте бар, шиитпирлезе чогуур социал айтырыгларны шиитпирлээринге багай салдарлыг бооп турар бе?

— Мээң айтып турарым четпестер коллективтин ол чокка-ла берге экономиктиг байдалын суларадып, социал айтырыгларны чедиишкиннигг шиитпирлээринге шаптык бооп турар. Тус черниң удуртулга органнары байдалды кичээнгейге ап, боттуг дузаны чедирери чугула. Харылзаа ажылдакчыларынга 10 квартираны бээрин Тыва АССР-ниң болгаш РСФСР-ниң Министрлер Чөвүлелдериниң доктаалдарынга айыткан, ындыг турбуже, бо беш чылдың 4 чылында чаңгыс-даа бажың албаан бис.

Көдээ черлерде харылзаа белдирлери үениң негелдезинге дүүшпес тудугларда ажылдап турар. Мээң удуртуп турарым бүдүрүлгеде ооң-даа өске шиитпирлээрин негеп турар үүлдер хөй, автоматикаже шилчидип, чурттуң элээн хөй хоорайлары-биле дорт харылзаа турар аргазын чедип алыр.

Депутат кижи чүгле бодунуң ажылының талазын колдадыр болза, чаңгыс аай, шын эвес деп санаар мен. Ынчангаш аныяктар-биле ажыл, көдээ малчыннарның, өске-даа чурттакчы чоннуң социал байдалын бедик деңнелге чедиреринге, тус черниң курлавырларын шын, билдилиг ажыглап, орулга үндүрүп алыры дээш, не-чаштарның эрге-ажыын камгалаар талазынче, чоннуң кадык камгалалы дээш айтырыглар программамның кол өзөө бооп турар.

— Силериң бүрүткеткен округуңарда 2 кижиниң кайызы-даа төлептиг-дир силер. Тыва АССР-ниң улус депутады болу бээр арганарны кандыг деп бодаар силер?

— Альтернатива чок тиилелгениң орнунга, чидиг демисел үезинде аштырышкын дээре. Бир эвес Тыва АССР-ниң улус депутадынга мени соңгупса, боттандырар деп бодап алган программам хөй талалыг. Кол-ла чүве соңгукчуларга күүсеттинмес хоозун аазаашкыннар кылбас мен. Чүнүң-даа мурнунда Тес-Хем районнуң социал-экономиктиг хөгжүлдезинде үр үениң иштинде күүселде чок артып келген айтырыгларын шиитпирлээринге боттуг дузаны кадар мен. «Харылзаа-95» программада көрдүнген харылзааның бүгү талаларын сайзырадыры специалист кижиниң хүлээлгези боор. Көдээ Советтериниң идепкейлиг киржилгези-биле совхозтарга болгаш район төвүнге немелде телефон дугаарларын киирер. 1990—1991 чылдарда район төвүн автоматикаже шилчидип, чурттуң элээн хөй хоорайлары-биле дорт харылзаа турар аргазын чедип алыр.

Депутат кижи чүгле бодунуң ажылының талазын колдадыр болза, чаңгыс аай, шын эвес деп санаар мен. Ынчангаш аныяктар-биле ажыл, көдээ малчыннарның, өске-даа чурттакчы чоннуң социал байдалын бедик деңнелге чедиреринге, тус черниң

дугаржап Быратович депутат мандады дээш кандыгла-бир эрге-дужаал, ажык бодап турушпайн турар. Ооң амгы үеде өөлеп турар эргедужаалы безин бедик. Ол байлак дуржулгалыг, бедик мергежилдиг специалист. Дугаржап Быратович бодунуң даанганы ажылынга харыысалгалыг, бот-негелделиг, салган сорулгазын чедип ап шыдаар быжыг тураскаруктуг кижи.

Д. Б. Чоксум Самагалдай № 106 соңгулда округунуң депутады болу берзе, бодунуң соңгукчуларының идегелин черле ышкынмас, ёзулуг төлептиг кандидат деп чүвени ооң чугаазындан билдим.

Мария САГААН-ООЛ беседалашкан.

ӨӨРӨЭННЕР-ДАА, ХАЛАКТААННАР-ДАА БАР

Каа-Хемде «Совет Тыва» совхозтун кадарчыларының, саанчыларының каттышкан хуралы болуп эрткен. Аңаа 1989 чылдың түүннелдерин база 1990 чылда сорулгаларны чугаалашкан. Профком даргазы П. Намдак мал ажылында байдалды ханызы-биле сайгарып, чедер-четпестерни фактылар-биле бадыткап илеткээш, сорулгаларга доктааган.

Чамдык малчыннар аренданың ужур-утказын чедир билбээнинден артык чарыгдал үндүрүп, таптаашкын үезинде дег, эрги чаң-биле ажылдап турганынга буруузун чаа миннип, халактаптаа турганнар. Саанчыларның чаңгызы-даа бир инектен 2000 килограмм сүт саар планын күүседип чадаан. Ниити коллектив күүнеге сүт садарының планын дөңгүп-ле 72 хуу чедирген. А ону күүседиптер арга турган. Харыысалга чок чоруктан 12 тонна сүт ажып үрелген. Аныяк инектериниң эмиин массажтавас, черле буу-хаа-ла саггаш чоруптар, боттарывыс билир бис дээр хөөннер бар. Ынчангаш чыл төнчүзүнде ол четпестери дээш харааданнар.

Ферманың одакчылары Борбак-оол Монгуш, Сергей Сендин олар зэ-харыысалга чогундан бызаа кажаазының одалга системазын доңурар часканнар. Ол ышкаш батареялар доңуп, соок 30 градус ажып турда, ферма улузу 959 килограмм сүттү база ажыткан.

Ийе, ол хуралга мурнакчыларны база адагылаан. Бызаа ажаакчызы Анай-оол Ооржак аренда керээзи-биле ажылдааш, орулгалыг болган. Чыл төнчүзүнде 3826 рубльди, а Өпер-оол Монгуш 3280 рубльди алган. Ол ышкаш Валентина Самдан, Дадар-оол Лопсан оларның кызымак күш-ажылын база хуралга мактаан. Частырыгларды өөренир деп чугаа бар. Совхозтун малчыннарының мурнунда бо чылын улуг сорулгалар туруп турар. Чүгле бедик харыысалгалыг чорук-биле ону күүседип болур. Чаа арга-биле ажылдаарын малчыннарга ам-даа чедир өөредир талазы-биле зооветспециалистерниң, бухгалтерия ажылдакчыларының, экономистерниң сорулгазы база улуг. Мал ажылын хөгжүдери — хөй талалыг ажыл.

Монгул-оол КЫРГЫС.

Каа-Хем район.

ЧАҢГЫС КЕЖЭЭ БЕЗИН...

Рейд

Чыл төнчүзүнде Тыва АССР-ниң Иштики херектер министерствозунуң парлалга бөлүү, Улуг-Хем райкүүскомнуң ИХК-ның база КАИ ажылдакчылары Шагаан-Арыг хоорайның чурттакчыларының корум-чурум талазы-биле байдалын таныжыр көөр каттышкан рейдини эрткерген.

Ол кежээ ижмир дүжери-биле районнуң ИХК-ның баштайгы «аалчылары» Олег болгаш Роза Севек-Хуурактарның өг-бүлези болган Өгүүр хөрөөжен ээзи — районнуң тудуг-септелге участогунда бригадир. Оларның тайылбырындан билдингени — ажыл шагының үезинде-ле бичии ишкен, ооң «эки сеткилдиг» кижилериниң сүмези-биле кижи кылган эзиртир суксун садып алган. Эвээш эвес түүнүг акша-биле садып алганы эзиртир суксунну ижип четтиклээнинге дыка-ла хомудааннар. Үр эвес болганда база бир элец-тендиг эзирик аныяк кижини киирип келген. Ол кайда-даа ажылдавайн турар 24 харлыг Энер-оол Даржай дээрзи болган. Бо аныяк кижи ажыл чок болза-даа аар өртек-биле бир шил спиртти садып алган чораан. Спирт садып турар чижек садыгжыларның адрезин өөрөө дургу сактып чадаан.

Рейдиниң киржикчилери 5 шоодай эзт үдүрген УАЗ-452 деп автомашинага база таварышканнар. Эзттиң ээзи Кызылдың уксаажыдылга талазы-биле кол бүдүрүлгезинин бир ажылдакчызы болган. Ол Чадаанага сургакчылап чорааш, Тере-Хая суурда яурттап турар угбазындан ону алганын тайылбырлаан. Ук барымдааның шын, мегезин чогуур черлер бо хүннерде илередип турар.

Кежээ дүшкүүрлүг-ле болган дизе, частырыг болбас. Торгалыг суурдуң ларек садыгжызы Елена Сурун-оолдун телефон-биле дыңнаткан чүүлү детективтиг таварылга сагыңдырар. Кежээкинин 18 шак үезинде маска кеткен, ок-бижек-биле чепсегленген билдинмези 2 кижи садыгжыны коргудуп турган, ол хүннүң орулгазын дээрбеден алгаш, кежээкинин ижмиринче караш дээн. Үүлгеттинген кем-херектиг баажызын тывары-биле, оперативтиг бөлүк Торгалыгже аттанган. Истелге бо хүннерде уламчылап турар.

Рейдиниң киржикчилери автотранспорттун хыналдазын база чорутканнар. «Улуг-Хая» совхозтун МТЗ-80 деп тракторун эзирик А. Б. Чындаа кандыг-даа төпшээрел чокка оорлап мунган. Ынчалза-даа рейд киржикчилери ону үезинде тутканынга ол дыка таарзынмаан болгаш сеткили дыка хомудаанын оларга кежээ дургузунда илереткен. Ооң ап көөрге, машина оорлап мунарын А. Чындаа үүлгедиг деп санавайн турар.

Хынаан 33 автомашинаның чолаачылары ГАЗ-53 № 27-06 ТВЗ О. М. Монгуш, ГАЗ-52 № 70—19 ТВЛ В. К. Баазан, УАЗ-452 № 66-55 ТВЛ Н. Д. Ондар, ГАЗ-52 № 88-17 ТВЗ А. В. Намчаоол, ГАЗ 53 № 58-76 ТВЗ Ю. С. Сарлыг-Деге олар техталөн чок болганнар. № А 49-59 ТВ «Жигули» машинаның ээзи К. М.-С. Саая чолаачы шынзылгазы чок төрели Сарыгларга машиназын мундуруп чорааны илерээн.

Эзирик кижилер сергедир черде база «аалчылар» арбын бодган. Олар дээрге «Улуг-Хая» совхозтун тракторизи В. Д. Тыртык-Кара, № 42 тудуг эргелелиниң ажылчыны Л. А. Донгак, «Тыва тудуг» каттыжыышкынның Шагаан-Арыгда автобазазының чолаачызы В. Т. Санчай, Бай-Тайга районнуң Кызыл-Даг ортумак школазының кижизидикчи башкызы К. М. Калунду, «Ак-Туруг» совхозтун тракторизи В. О. Тюлюш, суггарылга системазының эргелелиниң тракторизи А. К. Кайдын, кайда-даа ажылдавайн турар шагаан-арыгжылар В. Н. Тутачиков, О. Т. Мартан, А. А. Дараш-оол, ооң хары чаа-ла, 20 база-ла ол хире назылыг О. Даваа оларны соок чепсекке хамааржыр бижектерин чорааны дээш ИХК-га эккелген. Кайызы-даа ажыктыг кылыр ажыл чок, чер кезип согап чоруп турар болганнар.

Дүн ортузу үеде Шагаан-Арыгның № 1 школазының үшүнгі классчызы Сережа Буйницкийни эккелген. Ажыы-биле чугаалаарга, ол бичии оолдун кижизидилгеринче, амыдырал байдалынче чогуур кичээнгей салып турар кижилер чок. Ол адазези-биле чурттавайн турар. Кырган-ачазы, кырган-аваазы оларның азыралында деп санадып турар. Хайгаарал чок, толап чоруп турары дээш Серёжаны чаңгыс эвес удаа удуп эккеп турары ол болган.

Рейдиниң түүнелдери дүүренчиг. Шагаан-Арыгда кем-херек үүлгедир чорук биеэги-ле хевээр бедик бооп артып турар. Иштики херектер килдизи ажыл чорутпайн турар дээр болза, шын эвес апаар. Чамдык үелерде ИХК-ның ажылдакчылары дүн-хүн чок бут кырынга тура эрттирер. Оларга хөй-шиитпирниң, ажылчын коллективтиниң идепкейлиг боттуг дузазы негеттинин турар. Кем-херектериниң эвээш эвес мезин чамдык албан черлериниң, бүдүрүлгелериниң удуртукчуларының кижизидилге ажылын сула салганында дизе частырыг болбас. Күш-ажылдың чуруму салдынчак, удуртукчунун талазындан чогуур контроль чок чоруктан, машина-техниканы кайы хамаанчок, кем-херек үүлгедиринге ажыглан, төпшээрел чок оорлап мунуп, ажыл шагының үезинде эзиртир арагалап, эзирик кижилер сергедир черлерде кирип турар — ооң дорт херечизи. Ынчангаш шак ындыг негелде чок удуртукчуларның чогуур хемчээн алза артык эвес.

Мария КУЗЬМИНА.
ИХМ-ниң парлалга бөлүүнүң инспектору.

Михаил СВИРИДОВ.
ИХК-ның участок төлээзи.

Сергей ОНДАР.
КАИ-ниң салбыр начальниги.

ХӨЙГЕ ЧАРЛЫГ БОЛУР

Социалистиг чарыштың кижизидикчи утка-шынары улуг. Совхозтун партия организациязы, администрациязы, профэвилел комитеди участоктар, фермалар, бригадалар ортузунга социалистиг чарышты шын организастаарынче кичээнгейни салып, чарыштың чаа хевирлерин бодап тып, эгелээшкиннерни, чаартылгаларны бүгү талазы-биле деткип турар. Социалистиг чарышка киржип тура, ажылчын бүрүзү бодунуң болгаш кады ажылдап турар эштериниң күш-ажылының үнезин эки билип, чарыш дээрге анаа-ла чаржыры эвес, улам эки көргүзүглерни чедип алыры, мурнакчыларның дуржулгазын өскелерге нептередири, аңгы-аңгы бригадаларның, кижилерниң ажылын деңнеп көөрү.

Чарыштың бир кол принциви — хөйге чарлыг болуру. Бис чарыштын түүнелип күш-ажылчы коллективтерниң хуралдарынга чугаалажып, мурнакчыларны хөйге чарлап, солуннарга, хана солуннарга бижип, көргүзүг болгаш хүндүлел самбыраларынга мактап, чарлап турар бис.

Совхоз он-ийиги беш чылдың планныг онаалдаларын чыл санында күүседип, багай эвес көргүзүглерни чедип алган. Эрткен чылын күш-ажылчы коллектив бүрүзүнүң канчаар ажылдаанын анализтеп көрүп, мурнакчыларны тодарадып, ажыл-агыйының аңгы-аңгы адырларының аайы-биле чемпионнарны илередип, оларны хөйге чарлааш, шаңнал-макталга төлептиг болган. Трактор-хову бригадаларының аразындан Хөлчүк-оол Ооржактың бригадазы сиген белеткээр планын 103 хуу күүсеткеш, тиилекчилерниң одуруунче үнген. Совхозтун мурнакчыларының ортузунда хууда эки көргүзүглерни чедип алган малчыннар, саанчылар, инек кадарчылары, сарлыкчылар база бар. Оларга Сонам Дамчан, Шожай Сагаан-оол, Чындан Тулуш, Минчиир Ооржак, Ира Натпий-оол, Айлаң-оол Дамчат, Доруйгу Догуп-оол, Сара Санаа, Буян Ооржак, Сүгежик Монгуш болгаш өскелер-даа хамааржыр. Акша шаңналдарын албышаан, чемпионнуң кожааларынга төлептиг болганнар база бар. Хүндүлел самбыраларында болгаш коммунистиг күш-ажылдың шалыпчыларының одуруунда-даа оларны киирген. Улус ажыл-агыйының чедиишкиннериниң Москвада делгелгезин халас путёвка-биле барып көөр аас-кежиктиглер база бар.

Найгын-оол ДАМДЫН.

ААЛЧЫ-ЛА ЧЫЛЫГ ХОНЗА

Авам, ачам эрги кыштаа — Сесегениң
Аар ийи. Ийме тырта, белде чыдар.
«Бөмбүрзекте тывылдым» деп үнүм салган
Бөдей өөмнүң орну-соргаа ында үве.
Эвеген чаш өпена шаам аагындан
Элээдилей, балдыр дыңзып дорукку же.
Эртип келген назынымда маңаа көрген
Эчигей соок,узун кыштар уттундурбаан.
Аттыг, чадаг аргыыр орук чоогу болгаш,
Аалчылар үстүп болбас хөөрештиг чурт.
Харлыг-хөрлүг дүмбей дүне чорумалдар
Хаая эвес өөвүске кээп хонача боор.
Авам, ачам оларга-даа түвексинмес,
Аштыг-чемниг, чугаа-соттуг олурарлар.
«Кижи төлү каая чорбас боорул» дижип,
Хире-шаанче хүндүлээрин кызыдарлар.
«Аалчы-ла чылыг хонза, боттарывыс
Ажырбас бис, оглум» дишкеш, хорлуг-хорам
Шуглак-дөжээн эде-хере салган турар.
Суугузуп улам чылды одаан турар...
Авам, ачам эрги кыштаа — Сесегениң
Аар ийи. Ийме тырта, белде чыдар.
Кижилерже сагыш човаар хүндүткелди
Кичээнгейге алган үем ол-даа хире.

Монгуш ӨЛЧЕЙ-ООЛ.

КЕЖЭЭКИ БОДАЛ

Элегия

Оруум уткаан кадыр-берттер
Оргу шөлдер, хову, шынаа
Энчек болгаш чоорган ышкаш,
Эктим, мойнум чылды бербес.
Ынчалза-даа кижилериң
Ындын-бетин сөглээни дег,
Оргу шөлге сөөгүм чыдар,
Оран дээрим чоорганым боор.
Муңгак чурттаан хөрээ чок деп
Муп-даа кижи сүмелезе.

Мөңге назын черле чогун
Бөгүн билген ышкаш-тыр мен.
«Хөйге көстүп чорба» дижип,
Хөлегеже чыгаарлар бар.
Хөлчүң-караң болуйн дээштиң,
Хөреңгиҥни сураарлар бар.
Орай каксы бора-хектиң
Ырын шөйген ужуру үүл?
Ону база билип алган
Ындынналып орары ол бе?

. . .

Дазылдары төрээн черже ханы кирген
Тайга черде ногаан пештү көрүп тур мен.
Калдар сайлыг тооруктарын мергелепсе,
Карацнадыр менче ужуп батпастар бе?
Алыр, чиирин күзевээним аргажок бол.
Анчыг бодал сеткилимни саргыдыпты
Ала-шокар кээргениҥ «үүжезиче»
Аар докпак углаар дээним ужуру үүл?

Монгуш ДОРЖУ.

ЧЫЛЫДАР МАЙЫКТААШ

Италияда бүдүн чай дургузунда «Чер ортузу далайның мөңге чайы» турар деп бодаваңар. Өттүр шаап турар хаттыг, харлыг, чаъсыг база туманныг сезон декабрьдан февраль чедир уламчылаар. Электрилиг чылыдар үүлдүг майыктааштарны ийи итали инженер чогаадып тургускан. Идиктериҥ улдуңнарында оизагай кылган грелкаларны таарыштырып кылган. Ону каш-ла минута иштинде токка улаптарга (машинага-даа чорааш), бүдүн 24 шак дургузунда чылыгып амыраар силер. «Электрилиг улдуң» бажың тапочкаларынга-даа, хаак ботинкаларынга-даа таарыйп болур.

Итали инженерлер боттарының кайгамчык майыктааштарын телевидениеге көргүзүп тура, оларның өртээн мыттавайн барганнар. Ол база, ылаңгыя улуг назылыг италилерге, чугула айтырыг. Кышкы чылыг идиктериҥ чамдыктарының өртээ Италияда хөлчок улуг. Ийи кассеталыг, амгы үениҥ магнитофоннарындан безин улуг-даа болгулаар.

Александр ТАРАКАНОВ.

БЕРГЕЛЕРГЕ ТОРУЛБАС

Делегейде ең улуг өг-бүле Бразилияда чурттап турар. Луиш биле Клоринда боттарының үш уруундан аңгыда, азырап алганы 142 уругну остүрүп турар. Өг-бүленің ер ээзи полиция ажылдакчызы, эртен уругларын желилерже, школаларже, колледжилерге чедирер, кежээ база дедир алыр. Уругларның авазы бергелерден сестир турукчы, ам-даа уруглар азырап адыр болдулар.

БУДУП КААН ТЕВЕЛЕР

Соңгу Африкада болган Аравияда теве караванары соолгу үеде черле оңаагай постур апарган: олар дүне чырып чоруур. Бо амытаннарның дерилгезин фосфорлуг будуктар-биле өскеәр будаан. Чүге дээрге оларны дүне дораан эскерип каап болур. Ынчаңгаш өске транспорт аймаабиле белен үскүлешпес-даа.

ТАЙБЫҢ ХЕРЭЭНГЕ

Куйбышев хоорайга келген кижилер ону дораан-на эскерерлер. Пластикадан кылган хааржактарны улуг-улуг магазиннерде кырында үттүг кылдыр таарыштыр аскылаан. Оларже ашкаларны, монетаны улус суп турар.

Бүдүн чартык чыл бурунгаар областың тайбың камгалалының комитеди баштайгы чылда хааржаан «Самара» деп универмагка тургускан. Оон бээр ам 15 мүн рубльди аңаа чыгган. Ам ындыг хааржактарны өске-даа билдингир черлерде, тургускан. Чоокта чаа олардан 25 мүн рубльди үлүтүп алган.

ТАПТААНАКТАР

◆Эскериглерим◆

Чоокта чаа-ла, ам «таптаашкын», деп адап турарывыс үеде мугулай, ужурдурум чок, үш-үдүрүм чүвелер дыка-ла хөй турган-дыр ийин. Ам бодап орарга ааш. Ондактыг, харын-даа халаптыг чүве кайы хире хөй турганын! Ынчалза-даа амыдырал, ооң диалектиказы ындыг: олар-биле кады каттырынчыг, кочуланчыг үүлдер база-ла кожа чоруп турганнар. Шын харын, оларны тода көөр дээр болза, кезек үе херек болбазыкпе. Ам ындыг үе келген деп бодал-биле «Таптаанактар» деп аттыг бо эскериглерни — кыска көргүзүглерни бараалгадыр бодай-дыр мен.

ПАРТИЯ — КҮРҮНЕ ЧАЖЫДЫ

Партия райкомунуң секретары-биле чугаавысты телефонуң турамык кыңгыраажы үзе кирипти. Кызыл телефон ынчаар кый дей-дир. **Боду** долган келген.

— Экии — дээш, секретарь бүгү области билдингир кижиниң адын, адазының адын хүндүлеп адады. — Ийе, ийе, кичээнгейде туруп турар! Район ол болуушкунбиле чурттап тур деп болур. Хуралдар эрттирдивис, митингилер белеткеп тур бис...

Чүүн дугайында чугаа чоруп турарын билип кагдым. Найысылалга съезд ажыттынар. Эвлчеглиг. Төөгүлүг.

Секретарь янзы-бүрү бижимелдерлиг кыдыраажын бодунче чоойшулады чылзып алды.

— Адыр ынар аа, болур болза, мен ылавылап алыйн. Ийет, үлелге ёзугаар биске дөртен байыр чедиришкини онаажып турар-дыр. Оларның чээрбизин Леонид Ильичиниң чугаазының сөөлүнде чорудар, чээрбизин — Алексей Николаевичинин. Үүү дидицер? Үженин — Леонид Ильичиниң, онун — Алексей Николаевичиниң чугаазының соонда де? Билдим. Бижип алдым. Чок, будавас бис. Байырлыг — дээш, ол базала **ооң бодунуң** адын, адазының адын адады.

Ооң соонда мени бодап кааны ол боор, сагышсыраан сеткилдиг айтырды оң:

— Партия кежигүнү эвес силер бе?

— Чок.

Секретарь хаваан дүйду:

— Мындыг эвеспе, силерниң ам чаа дыңнаан үүвеңер партия чажыды болдур ийин. Силерге хамаарыштыр алырга — күрүне чажыды. Билдиңер бе!

Мен ол партия—күрүне чажыдын чээрби чыл кадагалап келдим. Ону ам ажыдыпкаш, чаңгыс ада-чурттугларым мени өршээр боор деп иле-гей ор мен.

Аныламда аът муцуп алгаш, аян-тээлеп аалдар кезиир чаңныг турган мен. Ең ылаңгыя чайын Улуг Көндергейниң унун дургаар оруктуң ол-бо талаларын аалдар хөнеде анайлар, челеде бызаалар дег кожа-кожа хонуп алганда суг шаап турда магалыг-ла. Бир аалдын ыттары сени кодандан үндүрүп четтикпейн чорда, өске аалдың ыттары уткуй эзрип келир үүве болгай. Аъдым көрүштүг, бодум база чараш, туң дег ак диштиг, дуран дег көскү карактыг, хып дээн ер турган мен. Бир-ле ынчан халдып чорааш, Чалама-Аксында Седип-ооллардың аалынга кежээликтей тутсуп келдим эвесле. Улуг ак өгге кирип келгеш, эолери-биле меиди солчуп, ал-боттары кац кадык бе, сүрүг малы онча-меиди бе деп айтырып, чугаалажып олур мен. Чугаа-соот-даа арбын, суксун-суггат-даа элбек улус болду. Өгнүң хөрээжен ээзи угбай сарыг шайын куткаш, оремелиг быштаан салгаш, инектер саайн дээш үне берген. Седип-оол акый кызыл чаактыг кызынче көргеш:

— Оржумаа, сен ам бо доваан Демир-оол суга баргаш, мээң чүгенимни эккел. Мындаа-ла ачыдап алгаш, мынчага дээр чок-тур. Барып албас болза, эккээри чогенчиг апарды ышкаш. Оон кедерезе, чидириптин дизе хөөнү.

Оржумаа ачазының чугаазын шала дыңнааш, арлы берген. Бир кула, ийи аът чидирип алгаш, үш хонук дилеп келдим. Барбаан, чорбаан черим-даа чок, ам кайыын дилээрин безин билбес мен. Бир эвес болаа чоокка костүп келзе, тудуп баглап каап көрүңер деп өгден үнер мурнумда Седип-ооллга чагаан мен.

Кажаага баглап каан аъдымны чежип турумда, хүн даг бажында олура берген турган. Хойларны кажаалааш, кажаанын аксын хендир-биле шарып каан. Кара баштыг, улуг ак иот мээн аът баглаан өргенимниң чип чиге дужунда шала ийлепип алган ышкыштап каап чыткан. Ужазын деспиге салыр болза, сыңмастыр деп бүдүү бодап каан мен. Хураган кажаазының кырында үтек бар. Ында ийи бичии оол аразында тывызыкташкан чытканнар. Аъдым мунгаш, челзиптеримге ак, кара ийи ыт мени аалдан үндүр үдеп каан. Кодүрер-Даш дужунга келгеш, арыгже ээпкен мен. Хем кыдыынга чедип келдим—чыдын чытпас чыраакара шылыртканнар агып чыдыр. Дунааргай изиг хүнүң соонда серии апарган. Сугта чунуп, секпереп, чоон шиви дөзүнде күдүрээ кырында хөрлип-көстүп каап чыдыр мен. Кара баштыг улуг ак ирт карактарымга шуут ол-ла хевзөр көстүп кээр мындыг. Аъдымны ойманка өртеп каап, кезек када удуп алыр дээш чыдып алган мен. Хүлүктер кулактарга ыыңайныр кээп, чаактарны, хаванты, кулактарны кам хайыра чокка изиңнедип турганнар.

Ийи шак ажып чорда аъттанылкан мен. Арыг иштин орү чорткаш, Седип-ооллдарның аалының дужунга келдим. Аъдымны чиңге шетке чаңгыс чеже тыртарыылдыр баглап кааш, аалче углай кедеңгирлеп базыптым эвеспе. Чыткан инектер аразынга келгеш, дөрт-даяктап үңгепкен мен. Хой кажаазының мырыңай кыдыынга чыткан инектиң чанынга тыныжым оожургадып олур мен. Инектиң чигзиш дээн тыныжы арнымга кээп турарын эскерип кагдым. Карманымда чиңге баамны бүдүү тудуп ылавыладым, иртти оң-биле баглап албас болза, ушта сога берип болур.

Чүрээмниң согары, тыныжым оожургап кээри билек, кажаанын чанында-ла бардым. Кажааның курларының аразы-биле холумну сунарымга демги иртим ол-ла черинде чыдыр: оон деспи улуг ужазын оожум суйбап, серт-бурт кылбайн, холумну чоорту мойнунче аппар чыткан мен.

— Оор келди-ле!— дээн алгы мырыңай чанымда бо үндү.

Тура халааш, аъдымче халыптар бодаан — каткан-хуурааның ындыг боор, алгыдан шуут чожап калгаш, улам черже чыпшына берген мен.

— Сен кулугурну ол-ла черинге бооп каар мен!— дээрге угаан-кудум-даа чок, кодан оглу дег хоруй берген чыдыр мен. Алгы хураган кажаазының кырында үгектен кээп турарын ам билип кагдым. Седип-ооллуң үнү дээрзин база танып каапкан мен. Амыдыралдың ындыг минуталарында кижиниң бажына кандыг-даа бодалдар кирип кээр чүве чораан. Аныяк-чалыы назынымда ынчан ок-боо аксынга баарым ол-дур аа деп бодап кээрге, коргунчуг-даа, хомуданчыг-даа болур чүве чораан. Ол аразында өгнүң эжин ажыттынган соонда, оон база улустар үнүп келген. Какпада кире бергеним ол, оон үнер эви-даа чок апарган. Ийи кижи холдарымдан кээп апканын безин ожаап-четтикпээн мен. Кыскаштар-биле домей кадыг холдар ийи талазынче хере тырта берген.

— Бо чүү кижи сен, калдыг кижи сен, чүге дүн өртүзунда кажаа чанынга үнген чоруур кижи сен?—деп, оң талакы холумну тудуп турган ер айтыра-дыр.

— Ооң-биле чугаалажып турган херээ үүл! Алагадай беривит! — деп, Седип-оол чугаалааш, солагай чаагымче бир дажыды. Караам оду кызаш дээн.

Ыыт-шуугаазындан ыттардаа ээре берген, кожаларында өглериҥ улустары база бо чеде халчып келген.

— Оор тудуп алдывыс! Хүлүп баглааш, чогуур черинге даарта барып дужаап бээр херек!— деп, Седип-оол алгырган.

— Хүлүп баглап, ынаармынаар чедирип турган чоор чүвел ону, бис маңаа боттарывыс ооң ырмазын сып, моон соңгаар ынчанмас мен кылдыр аксы-сөзүн аптар-тар-ла болгай!—деп, артымда турган ер чугаалады. Олла кижи чушкуумче чудуруу-биле бир үстүрү.

— Оржумаа!— деп, барла, турган үнүм-биле алгырдым. Чанымда улустар шимээн барган. Ол ыржымны ажыглай тыртып алгаш, уламчыладым — Оржумаа! Кайда сен? Бээр чедип кээп көр, сарыым. Сени деп чорааш, аныяк-чалыы назынымдан чарлыр деп бардым. Өлүртүрүм мурнунда сээн чараш арын-шырайыны чаңгыс катап көрүп алыйн, чассыг сарыым, сээн-биле чаңгыс черге кады чурттаар аас-кежик чок болганым бо-дур. Ам кайчаар, салымым ындыг болганы ол ыйнаан. Сээн ачаң мени оор сен деп тур. Оржумаамгы сени оорлап алыр дээш келгеним шын. Оон оске менээ аът бажы ышкаш алдынын-даа, бөрү бажы ышкаш моңгунун-даа херээ чок дээрзин чүгле сен билир-ле болгай сен, Оржун. Аваң, ачаң сени өске кижээ бериплеттер ыйнаан. Аас-кежикти күзеп каайн. Оол уруг божуп алзыңза, ону мээң адым-биле Алдын-оол деп адап алыр сен шиме. Бистин бүтпейн барган ынакшылывыстың турасказалы болур ыйнаан. Оржумаа! Кайда сен? Чедип кээп көр, сарыым, соолгу катап көрүп алыйн...

— Дем шайлааш үнген оол ышкажыл!— дээн үн дыңналды. Оржумааның авазының үнүн танып кагдым — Оорланыр дээш эвес, Оржумаа-биле ужуражыр дээш келген оолду чүге тудуп, баглап турар сен, Седип-оол! Ашак апарган кижи хиренде аптык угаанын чок, канчап барган, кырган морзук сен. Бодун шаанда кандыг ийик сен, уттупканың ол бе? Авам, ачам сугга күдээлеп кээп турарында аалдың ыт-кужун адар данны атсы удутпас, чииледи тура хонар чордун чоп. Мээн адам-нем, торелдерим сени тудуп, баглап туржук бе? Ажы-толдериҥ оруунга моондак болбайн, аваа уунда чорбас сен бе?!—деп бо.

Ишкиртинип ыглай берген мен. Оржумааның авазы мени улустуң холундан ушта тыртып алгаш, өгже аппарган:

— Оржумааны ачазы Демир-оол сугже айбылапкан, ында хона бергени ол боор, келбеди—диди.

Мени чемгерип, ооңуктургаш, дөр бажына чыттырып каан. Даартазында эртези кончуг тура халааш, аъдымны барып мунупкаш, баалык ажыр турар Демир-ооллдарның аалынче хапкан мен. Четкелек чорумда, Оржумаа чүген тудуп алган бо уткуштур базып олур. Ушкажывыт дээримге, ынаавады. Оон мен бодум аъдымдан дужуп алгаш, уругнуң чанынга кожа базып, дүүн ону көрүп каааш, ол-ла дораан от-кес дег ынакшый бергенимни чугаалап, эрткен дүне ынакшылым деп чорааш, амы-тынымдан чарлы бер часкынымны чугаалаарымга. Оржумаа кара баары каткыже каттырып каан.

Удаваанда Седип-ооллдарда чаа хүреген оол тыпты берген деп чугаа аалдар дыргын апарган. Оржумаага мен шын-на сеткилим-биле ынакшый берген мен. Дараазында чылын кудавысты дужүрдүвүс. Дозонга кара баштыг, ак иртти догергенин ам-даа угаан мен. Оржумааның арын-шырайы чараш ажылгыр, кежээ сеткили ак, үнген-кирген чонунга суксун-суггаттыг, чугаа-соттуг магалыг эки кижи болган. Ам үш ооллуң, ийи кыстың иезе.

Катым ашак, кат-нем кадай пенсиялап-даа алганнар болза, олут орбас, чыдын чытпас хевээрлер. Боттарының каш малын кадарбышаан, уругларының уругларын азырап карантажыры кончуг. Катым ашак төрүмелинден чыткан хой тургуспас кижи. Кат-нем ындахаая оозунга хыйланы берген де «Сен дег мындыг сээ-ден ашак ССРЭ-ге черле турбаай, күдээлеп келген оолду өлүрүп каг часкан сен»—дей бээр ындыг минуталарда күжүр кат-иемни хүндүлээрим дам баар...

Василий МОНГУШ.

КАТ-ИЕМ

ЧАРАШ АГИТАЦИЯ

Нигерияның Квара дээр өстадында камбара төрел бөлүктүң херээженнери хеп аймаандан чүгле юбка кедер, хөректен чүнү-даа кетпес чорааннар. Шала эпчок мындыг сиилең моданы чаа баштынчы Габриел Олобайо өскертир деп бодап алгач. Район төвүнге болган митингге ол мынча деп дыңнаткан. Камбариниң суурларынче тускай агитбригада ийи неделя дургузунда чырыдыышкын ажылынын походун кылыр. Көскү агитацияның кончуг солун үүлдерин агитбригада чер-черге барып көргүзер. Ол үүл дээрге — хөрек талазы дугдаглыг үүс платье. Оларны улуска халаска үлөөр. Черле ынчаш херээжен улус чараш үүлге хандыкшылдыг кылдыр чалаган чүве болганда бо платьелер оларга черле таарыжы-ла бээр боор. Ол черниң ер улузу мону та канчаар көрүп турар чүве.

Николай ШАРЦЕ.

№ 1 «ШЫНДА» ПАРЛАТТЫНГАН КРОССВОРДТУҢ ХАРЫЫЛАРЫ

Узун дургаар: 1. Көндергей. 3. Красная. 4. Саарбай. 6. Кадыргы. 7. Ливорно. 10. Тээли. 11. Хайыр. 12. Маскарад. 13. Чиндигир. 14. Ырбап. 18. Сула. 19. Анна. 21. Элчин. 22. Игил. 28. Дагаа.

Доора дургаар: 2. Хөм. 3. Кудус. 5. Каарган. 6. Кенденбил. 8. Гдлян. 9. Айова. 11. Херим. 13. Чаргы. 15. Ыйгы. 16. Солун. 17. Орба. 18. Сараакай. 20. Хирээнди. 24. Алдан. 25. Сахалин. 26. Чигир. 27. Монгалбин.

№ 5 «ШЫНДА» ПАРЛАТТЫНГАН КРОССВОРДТУҢ ХАРЫЫЛАРЫ

Узун дургаар: 1. Торгалыт. 2. Тарак. 3. Карак. 4. Бызаанчы. 7. Байлаң. 9. Хайыракан. 10. Сержинмаа. 12. Салават. 13. Үгүулга. 18. Сарала. 19. Сургуул. 21. Казанак. 24. Курут. 25. Питон.

Доора дургаар: 5. Оотпак. 6. Ланчыы. 8. Хамиаарак. 11. Алдар. 14. Шеңне. 15. Чалалга. 16. Аржаан. 17. Турник. 20. Чазалга. 22. Чучак. 23. Мажак. 26. Будильник. 27. Хуужуур. 28. Чочагай.

КРОССВОРД

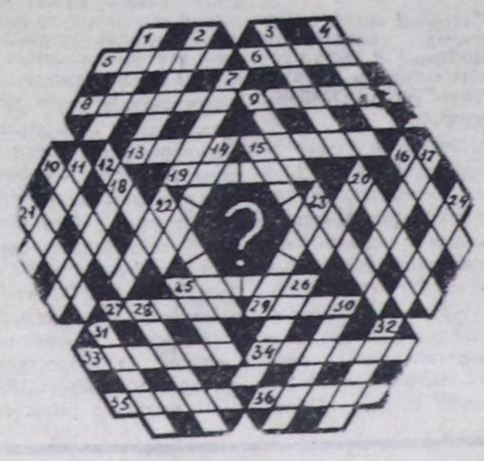

ДООРА ДУРГААР: 5. Чазыг, эндег. 6. Ээги чаа. 8. Тамчыктыг дыш. 9. Улуг-Хемде даг. 13. Хүрээ-хиит ажылдакчызы. 15. Тудугжу кижиниң херексели. 19. Минералдыг эм суг. 25. Чиик машина. 27. Ыяш. 29. Иштики орган. 33. Тыва херээжен ат. 34. Дип. 35. Курттаг шывыктар, ыяш будуктары. 36. Ак чем.

Солагай талаже ийленчектерде: 1. Үнелиг металл. 2. Эрги Тывага эрес-кежээ, дидим аныяк кижи. 7. Дуву чок ханы оңгар, тамы. 11. Кышкы транспорт херексели. 14. Херээжен хеп аймаанын кезээ. 17. Бий-Хемде суур. 18. Малга чем каап бээр сава. 29. Өлүк, анчыгаш. 22. Чаңгыс кижи чагырар күрүнеин тергиндекчизи, кол кижизи. 23. Мал чүзүнү. 24. Кадырган эът. 26. Огород үнүштери. 30. Эрги Тывага тараа шыгжаар тускай оңгар. 32. Чаңгыс чүзүн малдың бичии ылгалдыг өске хевири.

Оң талаже ийленчектерде: 3. Кушкаш. 4. Тыва ер ат. 9. Изиг чурттарда дириг амытан. 10. Тес-Хемде даг. 12. Сава. 15. Кара мөңге каар хоюткан далган. 16. Уран чүүлдүң бир хевири. 20. К. Кудажының био шинжиниң кол маадыры. 21. Эъттиг чем аймаа. 22. Чаны кегжери. 23. Өлүк аң. 25. Соок чепсек. 28. Тараа урар, азып-чем шыгжаар бичежек оран-сава. 34. Эрги Тывага дүжүмет кижиниң эргe-дужаалы.

Кроссвордту Николай САЛЧАК тургускан.

ТВ

ЯНВАРЬ 20

БИРГИ ПРОГРАММА

МОСКВАДАН

6.30 120 минута. 8.35 «Авам, ачам база мен». 9.05 Өг-бүле академиязы. 9.35 «Чыл үелери». Январь. 10.35. Документалдыг фильм. 10.55 «Бүзүренчигдаа болза, элдептиг». 11.55 «Карагод» ансамбльдин концерти. 12.25 «Үшкү концерт». Документалдыг - публицистиг фильмниң баштайгы көргүзүү. 13.35 Тиилекчилер. 14.35 Грузин ССР-ниң улуспу танцы ансамблинин концерти. 15.25 Леонид Быковтуң фильмнери болгаш ролдары. «Максим Перепелица». Уран-чечен фильм. 16.55 Мультфильмнер. 17.25 Улуспу чогаадылганын «Радуга» телепрограммаларының 8-ки делегей фестивалы. «Швебеш Халль хоорайда кудук чанынга Хуужуур байырлалы». (ГФР). 18.00 «Делегей панорамазы». 18.45 Г. Свиридов. «Бичии триптих». 18.55 «Джинджер биле Фред». Уран-чечен фильм. (Италия, Франция, ГФР). 21.00 «Ye». 21.30 — 00.35 «Эфирде музыка». С. Бэлла чорудар.

ИЙИГИ ПРОГРАММА

МОСКВАДАН

8.00 Эртенги гимнастика. 8.15 «Волганың алдын дуву». Телефильм. 8.45 Украин ССР-ниң Күртелерадиозу. «Фестивальдың өөрединдери». 9.25 «Щит биле селеме». Уран-чечен фильм. 12-2 фильмнери. 12.30 «Делегей болгаш экология». 14.30 «Эфирде — Совет Россия». Видеоканал. 17.00 Хоккей. ССРЭ чемпионады. «Спартак» — «Динамо». (Москва). 18.30 «Ye». 19.00 «Чурукчулар дугайында рассказтар». А. Харитонов. 19.15 «Пи» демдек адаа-биле. 20.00 «Тамчыктыг удунар, чаштар!». 20.15 «Пи» демдек адаа-биле. 23.00 Баскетболга АКШ-тың чемпионады. 00.00 — 02.25 «Дүнеки сеанс». Киноконцерт. — «Кинонуң уттундурбас арынары». «Квартираже ордерлиг кижи». Уран-чечен фильм. (Польша).

КИНО

ЯНВАРЬ 20-ДЕ

«НАЙЫРАЛ»: «Однажды в Америке» (АКШ, 3 серялыг, 16 хар четпээннер кирбес) 9.30, 13.30,17.50. **Видеозал: «Султан Бейбарс»** (2 серялыг) 10.00, 18.30 шактарда.

«ПИОНЕР»: «Тимур и его команда» 9.00, **«Новые приключения кота в сапогах»** 10.30, 12.20, **«Черный капитан»** 14.10, 18.40, **«Один момент»** (Индия, 2 серялыг) 16.00, 20.30 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: «Ночевала тучка золотая» 11.40, **«Зеленый луч»** 13.30, **«Раз, два — горе не беда!»** 15.20, 17.10, 19.00 шактарда.

«ВОСТОК»: «Приговоренный» 14.00, 17.50, **«Окно спальни»** (АКШ) 15.50, 19.40 шактарда.

АГААР

Республикага кезек-кезек эдир булуттаар. Хар чагбас. Хат кошкак. Агаар дүне 37-42, а чамдык районнарта 28-33, хүндүс 26-31, чамдык районнарга 17-22 градус соор.

Кызылга база-ла улуг өскерилге чок агаар болур. Хар чагбас. Хат кошкак. Агаар дүне найысылалга 39-41, хүндүс 27-29 градус соор.

Москванын «Театр — 88» деп хөгжүм-шин театрының гастролюнуң репертуары

Январь 22, 25, 27 хүннеринде **А. Копков.** «Слон» (шоодуглуг комедия).

Январь 20, 23, 26 хүннеринде **Ф. Дюрренматт** «Ромул великий» (комедия).

Январь 21, 24 хүннеринде **А. Поламишев** «Химеры».

Январь 28-те. «Театр-88-тин артистериниң концерти.

Январь 19-тан 28-ке чедир уругларга «Ну, Волк, погоди» деп тоол хүнүң-не болуп.

Хүндүскү шиилер 10, 14.30 шактарда, кежээки шиилер 18.30 шакта эгелээр.

667000, Кызыл хоорай, Красноармейская, 100

Редактор Ф. ЧАЛАМБА

ТЕЛЕФОННАРЫ: ◆ редактор — 3-43-34; ◆ оралакчылары — 3-33-91; 3-34-17; ◆ приемная — 3-34-26; ◆ харыысалгалыг секретарь — 3-34-82; ◆ оралакчылары — 3-45-93. Киллистер: ◆ өөр тийжи амыдырал — 3-36-82, 3-36-25; идеология — 3-34-57 ◆ совет тургузуг — 3-34-98, 3-41-23; ◆ үлетпүр — 3-34-49; 3-36-73; ◆ роулетпүр — 3-41-16; ◆ культура — 3-39-15; ◆ информация — 3-37-11; ◆ чагаа киллизи — 3-39-03; 3-34-39; ◆ өчүлга — 3-34-83; ◆ корректорлар — 3-37-11; ◆ үндүрүкчүлер — 2-27-41; ◆ солун келбейн баганда — 2-32-75 ◆ бухгалтерия — 3-43-41;

Чылда 300 катап үнер Хемчээлэ 2 парлалга амазы

Тиражы 28000 экз. Чагыг № 366.

Тыва АССР-ниин Ном үндүрер чер. полиграфия болгаш ном садыының херектериниң талазы биле күрүне комитединиң типографиязы. Кызыл Шетинин Солаан Кравченко кудумчузу, бажын № 1.

Индекс 54241

ТС—00215.